

שמעתא עמיקתא

גליון תש"ד | פרשת האזינו | תשפ"ז | קהילת חניכי הישיבות | רמות ב' | ירושלים תובכ"א

משיעורי

הרה"ג הרב יוחנן בורגר שליט"א

מו"ץ וראש כולל הוראה רמות

הדלקת נרות

הדלקת הנר

יש מקומות שנוהגים להדליק נר בליל יום הכיפורים, ויש מקומות שנהגו שלא להדליק, וכל מקום ינהג כמנהגו. [שו"ע (סי' תרי סעי' א)]. והנוהגים להדליק מברכים על ההדלקה אקב"ו להדליק נר של ים הכיפורים. [מ"ב (סי' ז)]. והמנהג הפשוט הוא להדליק ולברך. [נחיש"א (כלל קמד אות יד). ועיי' בכה"ח (אותיות יט וטז) שכתב שכן נהגו בכמה מדינות מעדות ספרד. וכן דעת הגרש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"י פכ"א אות א)]. ובמקום שאין מנהג, כגון בעיר חדשה, ראוי לנהוג כנוהגים להדליק. [מ"ב (סי' א)], ומי"מ לא יברכו על ההדלקה. [שעה"צ (אות ה)].

השארת אור דלוק

המשאיר אור דלוק (אף במקום שנהגו שלא להדליק), עליו להדליקו בחדר ששוכב בו. [רמ"א (שם) ומ"ב (שם) כדי שלא יבא ללדי תש"ח", מאחר שרואה את אשתו אצל הנר שבביתו]. ואע"פ שיש נוהגים להקל להניחו על השולחן שבסלון וכדומה, ולא בחדר, מ"מ יש להחמיר. [מ"ב (סי' ח). ועיי"ש שאכן כשאשתו אינה טהורה שבלא"ה בדיל מינה יש להקל כשמדליק בשולחן ולא בחדר]. ומי"מ במקום שנהגו להדליק, נראה שבדאי צריך להדליק אף בחדר זה. [שעה"צ (אות ד)].

מן שאינו נשוי

אף אלו שאינם נשואים כגון בחורים, בחורות, גרושות ואלמנות, נהגו להדליק בברכה ואפילו הם כמה במקום אחד. [הגרש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"י פכ"א אות א)].

בתי כנסיות ושאר מקומות

מדליקים נר בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובמבואות האפלים וע"ג החולים. [שו"ע (שם סעי' א)]. ובמקומות אלו מדליקים בלא ברכה. [מ"ב (סי' ח) ע"פ הב"ח והפרי"ח. וכתב בשעה"צ (אות ו) דמשמע לכאורה מדבריהם דקאי על הכל דהיינו, על גבי החולים גם כן, ולדידי צ"ע, דלכאורה גם שם שייך שלום בית, שאותן המשמשים לפני יראו מה להביא לפניו, ע"כ]. ובבתי הכנסיות נוהגים להרבות בנרות. [שו"ע (סי' תרי סעי' ד)].

נר הכריא

יש נוהגים שכל איש, גדול או קטן, מדליק לו נר, כי התורה שקרויה נר נגמרת ביוה"כ (כלומר משה רבינו ע"ה ירד אז עם לוחות שניות). [רמ"א (סעי' ד), מ"א (סי' ג) ומחנה"ש (שם). ועיי' עוד טעם בזה במ"א (שם). ועיי' במט"א (סי' תרג אות ח). וכן הוא בבכ"ח (אותיות כד וכו'). וכתב האלף למגן (סי' תרג ס"ק ח) שכן המנהג]. ונוהגים להדליקו בבית, ואין לעשות נר לאשה. [מ"ב (סי' ז) דאשה לאו בת תורה היא]. ואם מדליק נר נשמה, כמבואר בסמוך, די לו בנר זה בלבד. [הגרש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"י פכ"א אות ב)].

נר נשמה

מדליקים נר נשמה לאביו ולאמו שמתו. [רמ"א (שם)]. ובנר אחד די לשניהם. [מ"ב (סי' יב) ע"פ משמעות הרמ"א. וציי"ן שם להא"ר (אות ד) שהעיר עיי"ן].

כבו הנרות

אם כבו נרות אלו ביום הכיפורים, אין לומר לגוי שיחזור וידליקם. [רמ"א (שם)]. ואף אם הגוי רוצה להדליק מעצמו, צריך למחות בידו מאחר שהוא בשביל ישראל. [מ"ב (סי' יג). ועיי' בשעה"צ (אות ז)]. ומי"מ מי שכבה נרו ביום כיפור, יחזור וידליקנו במוצאי יום כיפור, ואל יכבנו עוד, אלא יניחנו לדלוק עד לסיומו וגם יקבל עליו שכל ימיו לא יכבה במוצאי יום הכיפורים נרו, לא הוא ולא אחר. [רמ"א (שם). ויש להסתפק אם דברי הרמ"א קאי גם על נר נשמה או רק על נר עבור החיים (נר הבריא). שו"ר במהרי"ל דסיקן (קו"א סי' ה ס"ק פד) שמסתפק בזה. ובערו"ש (אות ז) כתב שראה דקאי רק על נר שעושים עבור החיים].

יום הכפורים

חמשה עינויים

כמה איסורים ישנם ביוה"כ: מלאכה, אכילה, שתייה, רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל, תשמי"ה. ואין חיוב כרת אלא על מלאכה, אכילה ושתייה. [שו"ע (סי' תריא סעי' א)].

מהתורה מן מדרבנן

אין חיוב כרת אלא על מלאכה ואכילה ושתייה. [שו"ע (שם)]. בשאר העינויים אין אלא איסור בלבד, יש אומרים שהם מן התורה וי"א שאינם אלא מדרבנן (ונפק"מ במקום ספק). ולמעשה ראוי להחמיר. [מ"ב (שם ס"ק א)].

איסור אכילה ושתייה

שיעור אכילה

האוכל ביום הכיפורים ככותבת הגסה חיבי, והוא פחות מכביצה מעט, ושיעור זה שווה לכל אדם. [שו"ע (סי' תריב סעי' א)]. ובפחות מכשיעור אע"פ שאין בזה חיוב, מכל מקום יש בו איסור מן התורה. [שו"ע (שם סעי' ה) ומ"ב (סי' יא)].

שיעור ככותבת

שיעור ככותבת הוא, דבר מאכל בנפח כשני שליש של ביצה בינונית עם קליפתה, דהיינו כשלוש"ס סמ"ק. [שש"כ (פלי"ט אותיות יט – ו) ואור לציון (ח"ד פט"ו אות ו). ועיי' בחזיו"א (אוי"ח סי' ק ס"ק ח)]. ובשעת הצורך ניתן להקל שהוא כארבעים סמ"ק. [הגר"מ קליין שליט"א (עטורי מרדכי פכ"ו אות י)].

הישוב האוויר שבמאכל

מודדים המאכל בלי להתחשב עם האויר שבתוכו. [מ"ב (סי' רי ס"ק א) ושש"כ (שם)]. ומכל מקום יש להבדיל בין חללי אויר הניכרים במאכל שאינם מצטרפים לשיעור, לבין חללי אויר שאינן ניכרים במאכל שהדין הוא שמצטרפים לשיעור. [מ"ב (סי' תפ ס"ק א) ושעה"צ (שם אות ז) לענין שיעור אכילה שאכילת מצה. ועיי' במהר"ם שיק (אוי"ח סי' רנט ורסד). ודעת הגרש"א זצ"ל (משנה באהל עמי קס) שכן הדין לענין יוה"כ, משום ששיעור ככותבת הוא בכלל השיעורים שנמשכו מהלכה למשה מסיני, ועי"כ אין לחלץ בו כמו שרצה חלקל הגרש"א זצ"ל בסמוך]. ויש מצדדים שלענין יוה"כ שתלוי בישוב דעת, צריכים שיהאכלו עצמו יהיה ככותבת, ועל כן יש למעך את האוכל לגמרי ואין לחשב את האוירים כלל. [הגרש"א זצ"ל (נשמת אברהם סי' תריב ס"ק ו עמי תשכ) ושש"כ (פלי"ט הגה עא). ועיי' מש"כ במנחת אשר קונטרס בדיני חולה (סי' יט)].

מצות אכילה

מצוה לאכול, לשתות ולהרבות בסעודה בערב יוה"כ ביום. [שו"ע (סי' תרד סעי' א) ומ"ב (סי' א) ומש"כ ביום, עיי' מ"א (ס"ק א) ביאור הגר"א (על השמ"א שם סעי' ב) ומ"ב (ס"ק ב)]. ויש לאדם למעט בלימודו כדי לאכול ולשתות. [מ"ב (שם)]. ואסור להתענות אפילו תענית חלום. [רמ"א (שם). ועיי' במ"ב (סי' ב) שכתב שאם מתיירא לנפשו ורוצה להתענות, יתענה עד סעודה המפסקת, דודאי מן הדין די בכך שיאכל פגע אחת. ואם אינו מתענה היום כלל, טוב שיתענה איהו יום לאחר יוה"כ].

אכילה לפטורים מהתענית

יש אומרים שהמצוה מוטלת אף על מי שפטור מהתענית (ולענין נשים יעוי' בסמוך). עיי' בהעמק שאלה (שאלתא קסז אות יב), בכת"ס (סי' קיב ד"ה ומדן) ובאג"מ (אוי"ח ח"ג סי' צ סד"ה אף אך). ועיי' עוד בשמעתא עמיקתא גליון קט"ו].

נשים

גם נשים בכלל מצוה זו, אלא שאם לא תתענה משום חולי פטורה, כי כל עיקר שאנו מחייבים אשה הוא משום שצריכה להתענות למחר. [כת"ס (סי' קיב) וכה"ח (סי' תרד אות ה). וכן נראה סתימת דברי המ"ב שנשים בכלל מצוה זו שהרי לא חילק בדבר. דלא כהר"ע"א (סי' טז) שמסתפק אם נשים בכלל מצוה זו. ועיי' עוד במקראי קדש (ימים נוראים סי' לו) שאם אוכלת ביוה"כ פחות מכשיעור שפיר נחשבת מתענה ועליה לאכול בעיו"כ. ועיי' בשמעתא עמיקתא גליון קט"ו].

אכילת מאכלים קלים

בערב יום הכיפורים אין לו לאכול אלא מאכלים קלים להתעכל, כדי שלא יהא שבע ומתגאה כשיתפלל. [שו"ע (סי' תרח סעי' ד)].

דברים המחממים את הגוף

אין אוכלים דברים המחממים את הגוף, כגון בשמים וכרכום (שקורין זאפרין) ויין טוב, כדי שלא יבא לידי קרי. [רמ"א (סי' תרח סעי' ד)]. וכל זה אינו אסור אלא בסעודה המפסקת. [מ"ב (סי' טז)]. כמו כן אין לאכול מאכלי חלב חמים כי מרבים זרע, אך בסעודת שחרית נוהגים לאכלם. [רמ"א (סי' תרח סעי' ד), פמ"ג (א"א ס"ק ו) ומ"ב (סי' יח)]. וה"ה שיש לזיזר מאכילת שום וביצים שהם ג"כ מרבים זרע. [מ"ב (סי' יח) ועיי' בסי' ר"פ ס"ק א' שכתב דדוקא שומים צלויים מרבים זרע, וכן עדשים מבושלים מרבות זרע ואי"כ הן מלוחות]. חלב המעורב בתבשיל או תה עם חלב יש מקום להקל כי החלב בטל ברוב. [מ"ב (שם) ע"פ הפמ"ג (שם)].

שאר מאכלים

לא יאכל שומשמן מפני שמעלה גרה ואם אכל הרבה לא ישים אצבעו בפיו להקיא ביוה"כ שמוא יבלע קצת מן הקיאה. כמו כן לא ישתכר בסעודה המפסקת ולא יאכל בשחרית וכ"ש בסעודה המפסקת. [מ"ב (סי' יח)]. וי"א שיש לאכול מאכלי דגים בסעודת שחרית, אבל לא בסעודת המפסקת. [מט"א (סי' תרד אות יח וסי' תרח אות א) וקשו"ע (סי' קלא אות יב)]. וי"א שדוקא דגים חמים אין לאכול בסעודה מפסקת אבל קרים אם אינם מלוחים אין חשש. [אלף למגן (סי' תרח ס"ק ב)].

ממתי יש להזהר

בדברים המרבים זרע, כגון מאכלי חלב, היה ראוי להיות נוהר שלא לאכול כל היום, אכן העולם נוהגים לאכלן בשחרית. [רמ"א (סי' תרח סעי' ד) ומ"ב (סי' טז)]. ובסעודה המפסקת נהגו לאכול בשר עוף כי הוא עיקר הסעודה, ויש שנהגו לאכול בשר עוף בשחרית. [מ"ב (סי' טז)].

קבלת תענית ושאר עינויים

קיבל עליו התענית

אם קיבל עליו התענית, אינו רשאי לאכול. [שו"ע (סי' תרח סעי' א)]. ואסור גם ברחיצה וסיכה ובפרט במלאכה. [מ"ב (סי' יא)].

קיבל בלב

אם קיבל התענית רק בלב י"א שאינה קבלה, אלא צריך להוציאו בשפתיו. [רמ"א (סי' תקננ וסי' תרח סעי' ד)]. וי"א שאף בלב הוי קבלה. ואסור אז כל מה שאסור ביוה"כ חוץ מנעילת הסנדל המותרת משום שהוא כאילו התנה בפירוש חוץ מזה (שהרי אנו רואים שאינו חולץ מנעליו, ועל כן הרי זה כאילו התנה). [מ"ב (סי' תקננ ס"ק ב) ושעה"צ (אות א)]. ומי"מ רשאי להתנות שאינו מקבל עליו אלא איסור אכילה בלבד. [הגר"ק זצ"ל (חוט שני יוה"כ עמי קיד)].

גמר בדעתו שלא לאכול

אם לא קיבל להתענות אפי' בלב, אלא שגמר בדעתו שלא לאכול אינו כלום, ומי"מ נכון יותר להתנות בפירוש בפה או בלב שאינו מקבל עליו התענית עד ביה"ש. [מ"ב (סי' ב)].

זמן קבלת התענית

הקבלה מועילה רק מפלג המנחה ואילך, אבל אם קיבל עליו חובת היום קודם פלג המנחה אין קבלתו כלום. אולם אם קיבל על עצמו סתם שלא לאכול עוד, מחצות היום ואילך, מועילה קבלתו, אכן בזה אינו אסור רק באכילה ולא ברחיצה ובמלאכה. [מ"ב (סי' יד) ושעה"צ (אות כ)].

הפסיק אכילתו מבעוד יום

אם הפסיק מאכילתו בעוד היום גדול, יכול לחזור ולאכול כל זמן שלא קיבל עליו התענית. [שו"ע (סי' תרח סעי' ג)]. ויש שכתבו שהמנחה הוא שלאחר שאכל אסור לאכול כי בזה שמפסיק הרי זה כאילו קיבל בפה. ולכן לצאת ידי דעה זו נכון שקודם ברכת המזון יאמר בפירוש שאינו מקבל עליו עדיין התענית, ועכ"פ יחשוב כך בלב. [מ"ב (סי' יב)].

בידך ברכת שהחיינו

אם בידך ברכת שהחיינו של כניסת היום מקבל עליו קדושת היום ואסור לו לאכול. [מ"ב (סי' תריט ס"ק ד)].

אוכל הנשאר בין השניים או בין החניכיים

אוכל הדבוק בין השניים אינו מצטרף לשיעור ככותבת. [נחתיס' (אוי"ח סי' קכז ד"ה תו צ"ע)]. ואוכל הדבוק בין החניכיים (המודבק בחיכו שגרונו נהנה בו ומעניו לא נהנים בו, רש"י חולין קג.), יש אומרים שאינו מצטרף לשיעור ככותבת, כיון שלענין יוה"כ התורה אסרה הנאת מעיים דוקא. [נחתיס' (אוי"ח סי' קכז ד"ה תו צ"ע)]. ויש אומרים שמצטרף, שאף לענין יוה"כ התורה אסרה הנאת גרון. [אור שמה (שביע' פ"ב הי"ד) ואחיעזר (ח"ג סי' סא). ועי' עוד בזה במהר"ם שיק (סי' רסג), בכת"ס (אוי"ח סי' קיז), בבית שערים (סי' רצט), במנ"ח (מצוה שיג) ועוד].

צירוף מאכילת לשיעור

כל האוכלים מצטרפים לשיעור זה, אפילו מלח שעל הבשר וציר שעל ירק. [שו"ע (סי' תריב ס"ה) וט"ז ס"ג]. ועי' עוד בסמוך.

צירוף אכילה ושתיה

אכילה ושתיה אינן מצטרפות לשיעור שלם. [שו"ע (סי' תריב ס"ג)], אף כשאוכל ושותה בבת אחת. [הגרש"זיא זצ"ל (שש"כ פלי"ט הגה פז), ועיי"ש שמסתפק לגבי מקצת המשקה שנבלע בתוך האוכל שבפיו האם מצטרף]. אולם השורה פתו ביין או במים, מצטרף היין או המים לפת. כיון שהמשקה בא להכשיר האוכל, וכל דבר שבא להכשיר האוכל חשוב כאוכל. [מ"ב (שם ס"ק ד). ועי' מה שהעיר בזה בגמשת אברהם (סי' תריב ס"ק ד עמ' תשט)].

זמן צירוף האכילה

אכל, וחזר ואכל, אם יש מתחלת אכילה ראשונה עד סוף אכילה אחרונה כדי אכילת פרס, מצטרפים ואם לאו, אין מצטרפים. [שו"ע (סי' תריב ס"ג)].

שיעור שתי אכילת פרס

שיעור אכילת פרס, יש אומרים שהוא שיהיו זמן של אכילת ד' ביצים, ויש אומרים ג' ביצים (שחוקות). [שו"ע (סי' תריב ס"ג)]. ולענין הלכה כל שהוא בשל תורה הלך אחרי המחמיר, וכל שהוא בשל דבריהם הלך אחריו (אחרי (מ"ב (סי' תריב ס"ק ח)].

השיעור לפי דקות

שיעור אכילת ד' ביצים, יש אומרים שהוא תשע דקות (מסוף האכילה הא' לתחילת האכילה הב'), עי' בזה בסמוך). ויש להחמיר כשיטה זו. ובאופן שאי אפשר לו להמתין תשע דקות, ישתדל להאריך זמן ההפסקה עד כמה שיוכל, ובכל מקרה ישתדל שתהיה ההפסקה לפחות של דקות, כל אחד לפי מצב בריאותו. [עי' בתר"ס (ח"ו סי' טז וסי' כג), במ"ב (סי' תריח ס"ק כא), בשש"כ (שם אות יט) ובגשמת אברהם (סי' תריב ס"ק ו עמ' תשיט). ועי' עוד במהר"ם שיק (אוי"ח סי' רסג) בקצרה: (ח"א סי' יד אות ו ואות ח) פסק שהוא ד' דק'. האג"מ (אוי"ח ח"ד סי' מא) כתב שאם החולה מצטער להמתין 9 דק' ימתין 4 דק' וצ"י. ומכל מקום מסביר בהמרחשת שקט שהוא 3 דק', כ"כ. והגרש"זיא זצ"ל (הלכ"ש פ"יה הגה 26) פסק שבמידת הצורך יש להקל עד 6 או 5 דק'. והכה"ח (סי' תריח אות מג) כתב שאם אינו יכול להמתין 9 דק' ימתין 7 דק'].

התחלת זמן השתייה בין אכילה לאכילה

החובה לאכול פחות פחות מכשיעור, לעלו להמתין בין אכילה לאכילה תשע דק' (או פחות מכן אם א"א לו, כמבואר לעיל) מסוף האכילה הראשונה לתחלת האכילה השניה וחוזר חלילה לפי כמות האוכל שהוא זקוק. ועי' בהערה. [מ"ב (סי' תריח ס"ק יט וסי"ק כא). אלא דעי' בשש"כ שתמה שהרי במ"ב (סי' תעה ס"ג ב) ובחזו"א (אוי"ח סי' לט ס"ק יח) מבואר שמשערים שיעור של אכילה מתחלת האכילה. (הוא רוצה בבב"ל (סי' תריב ס"ג יד"ה אם) לענין שהיה בשתיה. ועיי"ש שכתב לשד אדולי כוונתו שלא יבוא לאכול חלק מן השיעור בדקה השמינית וישוב ויאכל פחות מכשיעור מיד לאחר סוף ט' דק' כי הרי זה מצטרף. ועי' בגשמת אברהם (סי' תריב ס"ק ו עמ' תשט)].

תחילת השיעור מהלעיסה או מהבליעה

יש אומרים שלענין יוה"כ שיעור אכילת פרס מתחיל משעת הבליעה (ולא משעת הלעיסה) כי דעת החתם סופר שדוקא הנאת מעיים אסורה בה ולא הנאת גרון (והנאת מעיים מתחיל מיד אחרי הבליעה עוד לפני הקיבה). (נשכח הלוי (ח"ט סי' קעג). ועי' באור לציון (ח"ג פט"ו אות יג) שנקט לענין אכילת כוית מצה שמונים ומוסרן בלבד]. אלא דענין לעיל שיש חולקים וסוברים שאף ביוה"כ יש איסור בהנאת גרון אם כן לדעתם יש להתחיל משעת הלעיסה.

אוכלים שריסקם ועשה מהם משקה

משקים היוצאים מפירות העומדים לאכילה, וכן אוכלים שריסקם ועשה מהם משקה, חייבין על שתייתם מן התורה ככל שאר משקין. [הגרש"זיא זצ"ל (מנח"ש סי' קי א אות א). דלא כהר"ש קלוגר (שנות חיים סי' לט) שירצה לומר שאם המחה לא נעשה ממנו משקה, או משקה מפר משקים לאכילה, אין חייבים עליו מה"ת. עיי"ש טעמו. ועי' בספר החיים (סי' תפט) ובשד"ח (מעי' יוה"כ סי' ג אות כג)].

שיעור השתיה

שיעור שתייה האסורה

השותה ביום הכיפורים מלא לוגמיו (פירוש מלא פיו), חייב. ומשערים בכל אדם לפי מה שהוא, הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו. ולא מלא לוגמיו ממש, אלא כדי שיסלקנו לצד א' בפיו ויראה כמלא לוגמיו, והוא פחות מרביעית באדם ביוניג. וכל המשקים מצטרפים לכשיעור. [שו"ע (סי' תריב ס"ג טז)]. ואף בפחות מכשיעור יש איסור כי חצי שיעור אסור מה"ת.

אין משערים

כיוון שקשה למדוד השיעור של מלא לוגמיו, יש למלאות את כל הפה במים ככל יכולתו והצני מזה הוא דאי פחות ממלא לוגמיו. [הגרש"זיא זצ"ל (נשמת אברהם סי' תריב ס"ק ט עמ' תשכד). וכ"כ בספר שיעורי תורה (סי' ג ס"ק לג ע2). ועי' בבחי"ל (סי' רעא ד"ה והוא רובו) וחזו"א (אוי"ח סי' לט ס"ק טז). ודעת הגר"נין זצ"ל (חוט שני יוה"כ פ"י הנה בע' מקב) שיעור מלא לוגמיו הוא תלוי לפי מה שהוא אדם בטבעו עם השניים שלו, כמה משקה נכנס, ולכן אין חילוק אם נקשרו או נפלו לו השניים, תדמיד משערין כאילו היו לו שניים באופן טבעי. וה"ה אדם שנקשרו לו את השניים, ועשו לו או לא עשו לו שניים תותבות, תמיד משערים כאילו היו שניים בריאות טבעיות].

השיעור כסמ"ק

הסכמת הפוסקים שעד 40 סמ"ק נוזלים (או 40 גרם מים), הוא בודאי פחות מכשיעור אצל אדם ביוניג (אלא אם כן מדובר באדם קטן באיבריו, כגון בחור בר מצוה וכדומה שיתכן שמלוא לוגמיו שלו קטן יותר משיעור זה. וכן להיפך, אצל אדם גדול ואיבריו, מלוא לוגמיו גדול יותר משיעור זה). [שיעורין של תורה (שיעורי המצוות אות כג)]. [שת"ת לשיעורין כ-40 סמ"ק כל עשר דקות, תיתן כמעט שישה ליטרים ליממה, ובדרך כלל אין צורך בכמות כה גדולה, יעונין להלן].

זמן צירוף השתייה

אם שתה מעט וחזר ושתה, אם יש מתחלת שתיה ראשונה עד סוף שתיה אחרונה כדי שתיית רביעית, מצטרפים לכשיעור, ואם לאו, אין מצטרפים. [שו"ע (סי' תריב ס"ג) ב' דעה הראשונה בסתם]. ויש אומרים ששיעור צירוף השתיות כדי אכילת פרס, כמו צירוף אכילות. [שו"ע (שם בשם י"א)]. ויש להחמיר ששיעור השתיה מצטרף בזמן של כדי אכילת פרס. [עי' במ"ב (ס"ק לא) שמלשון שהעיקר כדעה ראשונה, אבל הפר"ח והגר"א כתבו שהעיקר כדעה השנייה, ע"כ. ומבואר שיש להחמיר בדבר]. ועל כן השותה בשעורים ישתה פחות ממלא לוגמיו, וימתין אחרי כל שתיה ושתיה זמן של תשע דקות, או לפחות זמן המפורט לעיל (לענין שיעור של אכילת פרס), ואם לא יד לחולה בשתיה כזו, על כל פנים ישתה כל פעם פחות ממלוא לוגמיו, וימתין זמן מה, ושוב ישתה פחות ממלוא לוגמיו. [נש"ח (פלי"ט אות כב)].

שיעור כרי שתיית רביעית (למקוילין לעיל)

מבואר לעיל שיש סוברים, שאם מתחילת שתייה הראשונה עד סוף שתייה האחרונה שהה יותר מכדי שתיית רביעית, אין מצטרף לכשיעור (ואין צריך בין שתיה לשתיה שיעור מן של כדי אכילת פרס). וסתם שתיית רביעית משערים כדרך שתיית בני אדם, שאינו שותהו בבת אחת כי אם בשתי פעמים. [שע"חצ (סי' רי אות יא). ועי' באור לציון (ח"ב פ"יז אות יד)].

שותה רביעית על ידי קש

השותה רביעית על ידי קש ולא שוהה בשתייתו, נחשב שותה בבת אחת וחייב לכל הדעות. [עי' באור לציון (ח"ב פ"יז אות יז בהגה) ושם מיייר לענין ברכת הנהנין וה"ה לענינו. ועיי"ש ש"מ"ם המוצא פרי אין במשך המציצה שיעור שתיית רביעית].

משקה הם

אין חילוק בשהיה הזמן בין שתייה חמה או קרה. [הגרש"זיא זצ"ל (הל' חג בחג פכ"ב הגה 25)].

מה בכלל אוכל ומה בכלל משקה

כל דבר שהוא מאכל ואוכלו על ידי לעיסה (דהיינו פעולה של אכילה), שיעורו ככותבת, ושהיות בכדי אכילת פרס כמבואר לעיל. וכל דבר שהוא מאכל אבל אוכלו על ידי גמיעה, ולא על ידי לעיסה, שיעורו ככותבת, ושהיות כדי שתיית רביעית או כדי אכילת פרס כמבואר לעיל. [נשמת אברהם (שם עמ' תשכב). ועי' בתורת היולדת (פ"ב מאות ג)]. ויש מסתפקים לענין נוזלים שנקשרו במקצת (כגון שמנת, גלידה וכדו') אם דינם כאוכלין או כמשקין לענין יוה"כ. שהרי צורת כניסתם לפה היא על ידי כף כדרך אכילה, ואילו פעולת בליעתן היא בלא לעיסה אלא על ידי שנימוחים בפה מאליוהן שהוא דרך שתייה. [הגרש"זיא זצ"ל (נשמת אברהם שם עמ' תשכב). ועי' בספר וזאת הברכה (פ"ה אות א) שחיבא מ"ח פוסקי זמנינו בזה בנוגע לברכה אחרונה].

אכילה שלא כדרכה

איסורי אכילה שבתורה אינם אסורים אלא כשאוכלים בדרך אכילה, אבל אכילה שלא כדרכה אינה אסורה מה"ת ומותרת לחולה שאין בו סכנה, וכן להחמיר בה לאדם בריא. [רמב"ם (יסה"ת פ"ה ה"ח), וכן פסק בש"ך (יו"ד סי' קנה ס"ק יז) דכל שאין דרך אכילה שרי לחולה שאב"ס. וכן מבואר במ"ב (סי' תסז סס"ק א). ועיי"ש בש"ך שכתב שאדם בריא יזהר מזה ומשמע דאף לבריא מותר מעיקר הדין. וכן נקט פוסקי מהר"י הלוי (ח"א סי' נג) בדעת הש"ך. ובשבת הלוי (ח"א סי' קלה) מבואר שהלכה כהש"ך אלא דראוי להחמיר כי יש חולקים עליו. ועי' בשד"ח (מע' כ כלל כב ד"ה ועוד הרי הרש"ך וכו').] וכן הדין לענין מאכל ביוה"כ שמתרת לצורך חולה שאין בו סכנה. [נתיס' (אוי"ח סי' קא) משום שבאכילה כזו אין מילה יתובי דעתא. וכן דעת האג"מ (אוי"ח ח"ג ססי' צא), הגרש"זיא זצ"ל (הלכ"ש מועדים פ"ה אות ח ובהגה 42), האור לציון (פט"ו אות ח). ועי' העירוני דמוסר מהב"ל (סי' תריב ד"ה אכל), והאריך בזה בשד"ח (מע' יוה"כ סי' ג ס"ק ח). דלא כהשאג"א (סי' עז) שיצא לחדש דביוה"כ אכילה שלא כדרכה אסורה מה"ת ד"לא תענה" כתב].

גדר חולה שאב"ס שהותר לו אכילה שלא כדרכה

גדר חולה שאב"ס להחיר אכילה שלא כדרכה, אלא חולה שנפל מחמת חליו למשכב ואין בו סכנה, או שיש לו מיחוש שמצטער וחלה ממנו כל גופו אף על פי שלא נפל למשכב. וכמו שמצינו בח"ל שבת בשו"ע וברמ"א ש"י כ"ח סעי' י"ז. וכן נקט באור לציון (ח"ג פ"ח בהגה אות ב ד"ה ובגדר). ועי' במנח"ש (ק"ן יז אות ג), שדן בזה, ולמשעה מסתמית הפוסקים משמע כהאור לציון.

כידו להמנע מאכילה שלא כדרכה

אכילה שלא כדרכה הותרה כשאי אפשר בדרך היתר. [עי' ברמ"א (סס"ק תנח) ובמ"ב (סי' תסז סס"ק א) ושהנ"ש (שם אות א)]. ועל כן כשניתן יש להעדיף לכתחילה לקיחת תרופות ע"י נרות דרך פי הטבעת על לקיחת תרופות דרך הפה (ועי' להלן דיניי לקיחת תרופות ביוה"כ). [כ"י דין הגרות דומה לדין אכילה דרך זונדה שמבואר להלן שאינה בכלל אכילה כלל, ואפי' עדיפא מינה. וכן דעת הגרש"זיא זצ"ל (הלכ"ש ימים נוראים פ"ה הגה 43) שעדיף ר מ אכילה שלא כדרכה. ומ"מ אין זה אלא חומרא בעלמא כי בליעת תרופות קילא טפי מאכילת איסור שלא כדרכו, כי יש בה הרבה צדדים להקל, אכילה שלא כדרכה, מאכל אינו ראוי לאכילה, אינו מכוון לאכילה והוא פחות מכשיעור].

גדר אכילה שלא כדרכה

גדר של אכילה שלא כדרכה, היינו כגון שעירב במאכל דבר מר. [עי' ברמב"ם (יסה"ת פ"ה ה"ח) ובחזו"א (אוי"ח סי' קטז סס"ק ז ד"ה שם ה"יב)]. וכן אם עוטרף אותו בדברר שאינו ראוי לאכילה כגון יביר וכדו'. [שו"ע (י' תעה ס"ג) א' ובמשנה למלך (מא"א פי"ד ה"י-יא) שכתב"י לאו דרך אכילה היא].

זונתה אינפוזיה ונרתה

כלל לנוזלים או מאכל דרך זונדה (צניור המוביל מאכל תוך הקיבה) אינו בכלל אכילה כלל לכל הדעות ועדיף מאכילה שלא כדרכה. [אחיעזר (ח"א סי' סא), ועיי"ש שכת' דאפילו כמה שחידש החת"ס (אוי"ח סי' קכז) שאכילה ביוה"כ תלויה בהנאת מעי, מ"מ זהו דוקא באוכל דרך הגרון, אבל שלא בדרך אכילת הגרון, דלא הוי עלה שם אכילה כלל, ל"ש בזה שום חיוב מה שמכניס לתוך מעיו. ואף לפי השאג"א הני"ל שס"ל שלא בעינן משקה אכילה ביוה"כ, זהו דוקא באוכל דרך הגרון, אבל שלא בדרך אכילת הגרון כו"ע יודו שאין בה איסור. ועוד שאף לחת"ס הנאת גרונו נמי בעינן, כמו שהאריך בזה במנ"ח (מצוה שיש אות ב) בדענין הנאת גרון אלא שלא מהני הנאת גרון לבד. ואף להשאג"א הני"ל דס"ל דחייב ביוה"כ שלא כדרך אכילתו, משום דלא כתיב ביה אכילה, מ"מ בעינן ביוה"כ"ס הנאת גרון וכלי גרון אינו חייב על הנאת מעיו גרידא, ע"כ. אולם עי' בעמק ברכה (עמ' קכז) שכת' שלעולם אין חדר תלוי באכילה אלא בבטול העינוי, ועי' בקובץ הערות (עי' ע אות ג)]. וכל"ל אינפוזיה [שגהר] אין הנוזלים הולכים אלא דרך הדם] ונורת דרך פי הטבעת שאינם בכלל אכילה. [אג"מ (ח"ד ססי' קכא). ועי' בזה בשמעתא עמיקתא גליון קנ"ה].

מאכל שאינו ראוי לאכילה

י"א ש**אכילת דבר שאינו ראוי לאכילה ביוה"כ אין בו איסור כלל**. [ראב"י"ה (סי' תתסא הובא במרדכי לענית סי' תרכז) וכן פסק הטור (סי' תריג)]. ויש **אוסרים מדרבנן**. [ע"י בב"י (שם) שהביא שמהר"ם נראה אלא כהראב"י"ה, וכן לעיקר. [ע"י בשו"ע שהשמיט דברי הראב"י. וכן פסקו הפר"ח (שם ס"ק ז), המ"ב (לכ"ש טז) והכה"ח (אות כז)]. ויש להזהר בזה אף בפחות מכשיעור. [מ"ב (שם) ומשמע שפוקיע הדין שרי עכ"פ בשעת הדחק. ועי' בהר צבי (יו"ד סי' צז ד"ה ולעומת) ובמקראי קדש (ימים נוראים עמ' קצג) שמיקל לגמרי בחצי שיעור דבדב שאינו ראוי לאכילה כיון שלא חזי לאצטרופין].

טעם האוסרים

הטעם של האוסרים אכילת מאכלים שלא ראויים הוא כי באופן זה יש קצת יישוב הדעת. [כן משמע בראב"ה (שם) ובט"ז סבי' תרי"ב (ס"ק ח). ועי' בשמעתא עמיקתא גליון קנ"ה. ועי' עוד בשבת הלוי (ח"י סי' פט) שבמקום שבוולע שלא לשם אכילה קיל טפי. ועי' בזה להלן לענין לקיחת תרופות ביוה"כ].

דברים המותרים והאסורים לבלוע

אוכל הנשאר דבוק בשניים מערב יוה"כ

לפי תחילת הצום יש לנקות האוכל הנשאר בין השניים, שלא יבוא לבלועו בצום. [ע"י בבן איש חי (נז אות ח) שכתב כן לענין חפץ בער פסח. ועי' עוד בחקר הלכה (ח"א סי' ח) ובשיכלר עבדי (ח"ה) או"ח סי' ט) ועי' באריכות בשמעתא עמיקתא גליון קי"ז]. ועינין בסמוך לענין אוכל הדבוק בין החניכיים.

בליעת רוק

מותר לבלוע רוק, כיון שאין כוונתו כלל לשתיה. אבל אם כוונתו לשתיה אסור. [מ"ב (סי' תקס) ס"ק ג)]. ומ"מ כל זה ברוק שגולג בפיו, אבל כל זמן שאינו מגולגל בפיו מותר בכל גוונא. [הגרש"זיא זצ"ל (הלכות חג בחג פכ"ב אות כ בהגה)]. ויש אומרים שאין איסור כלל לבלוע רוק. [חזו"א (דינים והנהגות פ"כ אות ט). וכן בתורה לשמה (שאלה קנד) כתב שכיון שהוא דבר מועט ואינו ראוי לאכילה אין לחוש. ושו"מ שכן צדד בארץ צבי (פרומר ח"א סי' כח). ועי' בזה בשמעתא עמיקתא גליון קנ"ה].

גלולות ותרופות

לקיחת תרופות (זגירת שחיכת סממנים)

ביוה"כ אסור לקחת תרופות משום גזירת סממנים פרט לחולה שאב"ס (ק"י לחולה שבי"ס שיבואר דינו להלן) שהותר עבורו לקיחת תרופות בשבת ויו"ט. [ע"י שו"ע (סי' שכב סעי' יז וסי' תצו ס"ג ב) ומ"ב (שם)]. וחולה שאב"ס היינו חולה שנפל מחמת חליו למשכב ואין בו סכנה, או שיש לו מיחוש שמצטער וחלה ממנו כל גופו שאז אע"פ שהולך דינו כנפל למשכב.

[שו"ע (רמא"א (סי' שכב סעי' יז)].
המשך טיפול

אדם בריא החייב להמשיך לקיחת תרופות לפי פקודת רופא כדי שלא יחלה במחלה שאין בה סכנה, ומותר לו לקחת תרופות בשבת ויוה"כ (כפי שיבואר להלן). [נש"י"כ (פלי"ד אות יז)].

לקיחת תרופה למנוע חולי או הקאות בצום

אדם בריא שיודע שיש סיכוי גדול שאם לא יקח תרופה וכדו' יהיו לו הקאות וכדו' שיגרמו לו לשבור את הצום, רשא' לקחתה ע"מ למנוע החשש. [כ"י הרי מותר לקחת תרופות ע"מ למנוע חולי. ועוד כי עדיף לעבור על איסור קל של חשש גזרת שחיכת סממנין מודאי איסור תורה חמור (ע"י להלן לענין להתחבר למפוזיה ע"מ למנוע אכילה ביוה"כ). ועי' באג"מ (ח"ד סי' קכא) שכת' שבמקום שיש רק אומדנא של הרופאים שני תעזור למנועיהם יקח לאסור משום איסור סממנים, אא"כ יש לו צער שלא יוכל לצום שבתו זה פי לחתיר].

לקיחת גלולות ותרופות בצום

מותר לקחת גלולות שאין להם טעם ערב ביוה"כ (ללא אמצעות מים, כמבואר להלן), כשיש צורך בכך, אפילו לאדם שאינו חולה, וכגון הצריך לקחת תרופה להמשך טיפול. נגיי במקורות דלהלן. ולענין גורת שחיקת סממנים בלקיחת תרופות להמשך טיפול ביוה"כ, הנה דעת החו"א (ארחות רבינו ח"א סוף נמי) שכל ויהתחיל לקחת התרופה לפני שבת או יו"ט, מותר להמשיך לקחתה בשבת ויו"ט ואין בזה משום גורת שחיקת סממנים. וכן דעת הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"א סי' מ אות ב) והגרניק זצ"ל (ח"ד עמ' קננ נעמי' ר). אולם דעת המהרש"ם (דעת תורה סעי' לו ד"ה ועי'), האג"מ (או"ח ח"ג סי' ג) ועוד להחמיר בזה. ודעת הגרש"א זצ"ל (ששי"כ פל"ד הגה עז) שאם כבר התחיל לקחת והתפסקה תגרסו לו נזק, או שהרפואה היא רב רבי ימים וצריכים אשר מוכרח להיות שבת ביניהם, מותר]. **וכן הסובל מכאב ראש חזק במשך הצום ומחמתו נחלש כל גופו רשאי לבלוע משכך כאבים וכדו' להוריד הכאב.** [דביון שנחלש כל גופו בכלל חולה שאב"ס הוא ורשאי לקחת תרופות ע"מ להתרפאות, וכמבואר בשו"ע בסי' שכי"ה, וכן הביא בשש"כ (פל"ד אות ג). וכן פסק הגרניק זצ"ל (חוט שני פי"ט ס"ק מד אות יא עמ' קסה) לענין צום יוה"כ למי שסובל מסחרחורת או כאבי ראש חזקים]. ובכל אלו במקום שאפשר עדיף יותר לקבל את התרופה על ידי פתילה (נר). [עני' באג"מ (ח"ד ססי' קכא) ובנשמת אברהם (סי' תריב ס"ק ז עמ' תשכג)].

תרופות שיש להם טעם ערב לחץ

ההיתר הנוכר לענין לקיחת תרופות וגלולות הוא דוקא כשאין להם טעם ערב. אמנם אם הוא חולה שאין בו סכנה הזקוק לקחת תרופות שיש להם טעם ערב, עליו לערב דבר מר וכדו' (באופן שאינו פוגם את התרופה) עד שלא ירגיש המתיקות שבהם. (אולם אין להתיר למי שאינו חולה, לשתות משקה פגום לצורך לקיחת גלולות ותרופות). [עני' לקמן].

לקיחת גלולות ותרופות באמצעות משקה

אין היתר לבלוע תרופות עם מים, ועל כן יש לבלעם לבדם או על ידי בליעת רוק. (אלא שיש תרופות מסוימות שעלולות להזיק אם לוקחים אותם על קיבה ריקה או ללא אמצעות מים. ויש לברר הדבר בטרם מועד).

והולה שאין בו סכנה הדין לקחת לתרופה, ואינו יכול לבלועה ללא מים (או שאסור לו לקחת את התרופה על קיבה ריקה), בשעת הדחק יש להתיר לבלוע התרופה על ידי שיערב במים דבר מר מאוד עד שאין בהן הנהא לחיך כלל לו ולרוב בני אדם, כגון קפה שחור חזק (ללא סוכר) או תה חזק (ללא סוכר) וכדו' (ובמקום האפשר ישתדל שיהיה פחות מכשיעור).

[הגרש"א זצ"ל (הלכ"ש) מועדים פי"ה אות ח ובחנה], הגרש"א זצ"ל (אשר האיש ח"ג פכ"ג אות כג) והאור לציון (שם) ועיי' בזה בשמעתא עמיקתא גליון קכ"ה]. כמו כן ניתן להמסיק התרופה עצמה בקצת מים באופן שהמים הופך להיות מר מחמת התרופה (וזה בתנאי שהמים לא פוגעים ביעילות התרופה). ומי"מ אם דבר אפשרי לכתחלה עדיף לקבל את התרופה על ידי פתילה (נר). [עני' לעיל המקורות.

ועי' עוד בשמעתא עמיקתא גליון קכ"ה].

דיני אכילה לקטנים

האכלת קטן

קטנים מותרים באכילה ביוה"כ. [שו"ע (סי' תרטז)]. ומותר אף להאכילם בידים. [מ"א (סי' שמג ס"ק ג וסי' רסט ס"ק א), חיי"א (כלל סו אות י), מ"ב (סי' תרטז ס"ק א) והגרניק זצ"ל (חוט שני ח"ד עמ' שיה). ועיי' עוד במ"א (סי' תרטז ס"ק ב), במ"ב (סי' תרטז ס"ק ה ושעה"צ ס"ק ט), במנח"ם (מצוה שיג) ובחלקת יואב (ח"א סי' א)].

תענית שעות

קטן וקטנה הבריאים, בני ט' שנים שלמות, או כחושים בני י' שנים שלמות, מחנכין אותם להתענות לשעות. כגון אם היו גרילים לאכול בשעה מסוימת מאכילין אותם כשעה לאחר מכן או יותר, לפי כוחם. [שו"ע (שם סעי' ב)].

קטן שהוא פחות מבן תשע

קטן שהוא פחות מבן תשע אין מענין אפילו ביוה"כ אפילו בתענית שעות, כדי שלא יבא לדיד סכנה. [שו"ע (שם סעי' ב) ומ"ב (סי' יד)]. ואפילו אם רוצה להחמיר על עצמו, מוחין בידו.

[רמ"א (שם)].

כן י"א שנים השלמות צום יום הכפורים

יש אומרים שכן י"א שנה, ובין זכר בין נקבה, מתענין ומשלימין מדברי סופרים, כדי לחנכן במצוות. [שו"ע (שם)]. ויש אומרים שאין צריכין להשלים מדרבנן כלל (חוץ מתענית שעות).

[רמ"א (שם) ומ"ב (ס"ק ח)]. ויש לסמוך עליהם בנער שהוא כחוש ואינו חזק להתענות. [רמ"א (שם)]. ולמעשה בזמן הזה מחמת חולשה לעולם, המנהג להקל שלא להשלים התענית עד שיכנסו בעול מצוות. [עני' במ"ב (ס"ק ט) שכתב שמה שאין מדקדקין בזה"י להתענות שום תניוק בשנת י"ב, משום דבזה"י ירדה חולשת העולם ומן הסתם כל קטן אינו נחשב כבריא לזה, אא"י ידוע שהוא בריא וחזק לסבול. ומהא"יר משמע שאפי' בשנת י"ג אין נוהגין להתענות כל זמן שלא השלים שנת י"ג, ע"כ. ודעת הגרש"א זצ"ל (הלכ"ש) יוה"כ פיז אות יד והנה כז) שבזמננו אין הקטנים משלימין תעניתם עד הגיעם למצוות (אפילו בתענית הסמוכה ליום הגיעם למצוות)].

בת י"ב ובן י"ג שנים

בת י"ב ויום אחד, ובן י"ג ויום אחד, שהביאו שתי שערות, הרי הם כגדולים לכל מצות ומשלימים מן התורה, אבל אם לא הביאו שתי שערות, עדיין קטנים הם ואינן משלימין אלא מדברי סופרים. [שו"ע (שם). ובאי"ר מה"ב (ס"ק א) דהלא חיי' שמא הביא שתי שערות בזמנו ונשרו כיון שבא לכלל שנים ויש בזה חששא דאור, תירצו התוספים דמיייר שששלים י"ג שנים שלו ביוה"כ גופא ובדקו אותו כולו יומא ולא הביא סימנים]. ואפילו הם רכים וכחושים (ואין להם סכנה לצום), צריכים להשלים כי חוששים שנשרו השערות. [רמ"א (שם). ועיי' במ"ב (ס"ק יב) שהרמ"א מיייר באופן שהגדיל לפניו או שדקוהו].

הזכרים יום הכפורים בברכת המזון

קטן המברך ברכת מעין שלש או ברכת המזון על אכילתו ביום הכפורים, אף על פי שגדול האוכל מחמת פקוח נפש צריך להזכיר מעין המאורע, מכל מקום יש אומרים שלא מחנכים הקטנים בזה. [הגרש"א זצ"ל (הלכ"ש) יוה"כ פי"ו הגה 58]].

חולה שיש בו סכנה

מידע כללי בלבד

בשעת הצורך יש להתייעץ עם רופא ומורה הוראה

חייבו בצום

חולה שיש בו סכנה פטור מלצום. [שו"ע (סי' תריח)]. ואף אם אין סכנה מיידית אלא הדבר עלול לגרום סכנה אף בעוד זמן ארוך ואפילו עלול לקרב את פטירתו במעט פטור. [גשבתן (אות דז) וחשקיו חמד (יומא פב) במש הרב מברסלב זצ"ל ועי"פ המ"ב (סי' של סק י), עיי"יש].

עבר ניתוח פנימי עם הרדמה כללית

חולה שעבר לפני יום הכפורים ניתוח פנימי עם הרדמה כללית, תוך שלשה ימים מאכילין אותו כמו שמצינו לענין יולדת (עיי' לעיל), אלא שאם להקל בזה בסתמא אלא כשיש בזה סכנה כל שהוא. [קונטרס מנחת אלעזר (דני חולה ביוה"כ סי' ב אות ז). ועי' באור לציון (ח"ג פכ"ט אות ו) ונדר שם]. ופעמים שאחר ניתוח קשה, עד שלשה חדשים אחר הניתוח פטורים מהצום, והכל לפי הענין ולפי הוראת הרופא המטפל ומורה הוראה. [כנס בנושא רפואה והלכה שעיי' בית דין של הגר"ש ואזנר זצ"ל. ועיי' בספר שבת שבתון (עמ' צג ואות כ)].

מוטל על מיטתו ואין רופא שיחווה דעתו

אדם המוטל במטה ואינו יכול לירד ממנה ואין רופא שיחווה דעתו דינו כחולה שיש בו סכנה ומאכילים אותו. [ערוה"ש (סי' תריח אות א). ועיי' בשערים מצוינים בהלכה (כלל קלא אות י)].

חולה שיש בו סכנה ואין הצום מזיק לו

חולה שיש בו סכנה, והאכילה ביוה"כ אינה מוסיפה לרפואתו והתענית אינה מזיקה לו, צריך לאכול על כל פנים בשיעורים. [גשט הלוי (ח"י סי' צב), עיי"יש טעמו].

חום גבוה

מי שיש לו חום גבוה, מניעת מאכל או משקה עלולה לסכן אותו, ועל כן יש להאכילו, אלא שבדרך כלל די לו בשיעורין. והכל לפי הענין. [נשי"כ (פל"ט אות ז). ובארחות רבינו (ח"ב עמ' רט) בשם הגרנייק בשם החוה"א שהורה לחולה עם 39 מעלות לשתות בשיעורים, וכן הורה הגריי"ק זצ"ל לחולה שהיה לו יותר מ-38.5 מעלות חום. ודעת הגרש"א זצ"ל (ששי"כ פל"ב הגה ל) לענין חילול שבת לצורך פקו"נ שעל חום גבוה עם הרגשה רעה כל שעדיין לא נקבעה סיבת החום מחללין. ועיי' באור לציון (ח"ב פל"ו אות יג) ש-39 מעלות בכלל חום גבוה שמחללין עליו את השבת. ועיי' עוד בשבט הלוי (ח"ג סי' לו ד"ה ומשי"כ) ובארחות שבת (פ"כ הגה סד). וכתב בחוט שני (ח"ד עמ' תי"ד) שכן (קפנה) שחכל לפי הענין]. ויש להבדיל בין אם החום היה מלפני הצום, שהחשש להתייבשות הוא גבוה יותר, לבין אם החום הגיע בסוף הצום, שלפעמים החשש להתייבשות קטן יותר, ותלוי בהרגשת החולה, אך אם מרגיש שמתקרב למצב של התייבשות חייב לשתות. וכל זה בחום ללא מחלת רקע או סימפטומים אחרים, שאם כן עליו לשתות מיד. [כנס רפואה והלכה שעיי' אחד מחשובי ב"ד בעה"ק ים-].

קשישים

קשישים בדרך כלל אינם רשאים לצום כי יש לחוש שעיי' צום יאבדו האיזון ויבואו לידי נפילה מסוכנת. והכל לפי המצב הגופני והרפואי. [כנס רפואה והלכה שעיי' אחד מחשובי ב"ד בעה"ק ים-]. ועיי' בתשובות הגאונים – שערי תשובה סי' שכי"ה שהובא שזקן חלש שהיה מתענה ואחר שעבר עליו רובו של יום בתענית בא לידי חלישות בענין שחושש לסכנה מאכילין אותו אפי' ביוה"כ ולא שבקי ליה דיימות וגמרנין מההיא עברה דהרריח כו', עיי"יש].

חולה קורונה

חולה קורונה המרגיש טוב אף אם יש לו תסמינים קלים (אפי' ניטל ממנו חוש הטעם) חייב לצום. אם יש לו תסמינים קשים כקוצר נשימה, חום גבוה, חולשה יתירה וכדו' אוכל ושותה לפי הצורך, ומי"מ אם אפשר יעשה כן לשיעורין. וכי"ז אם אינו בקבוצת סיכון, אבל אם הוא בקבוצת סיכון כגון שסובל ממחלות רקע, לחץ דם גבוה וכדו', ישתה לשיעורין אף אם יש לו רק תסמינים קלים. ומי שחולה קשה אף אם אינו בקבוצת סיכון עליו לאכול ולשתות לפי הצורך. [עי"פ רופאים].

התרפא מהקורונה

חולה קורנה שהתרפא לגמרי, בדרך כלל יכול לצום, אא"כ סבל בזמן המחלה מחולשה יתירה ושיעול קשה שבאופן זה לפעמים יש לחוש לקריש בריאות, ואם אין יש לו קריש יתכן צורך בשתיה לשיעורין. ויש להתייעץ עם רופא בטרם מועד. [עי"פ רופאים].

שאר מוגי חולים

עיי' ששי"כ בזה בפי"ד [קונטרס שמעתא עמיקתא הלכות יוה"כ למעורבות, יולדות וחולים. **חולה הרוצה להחמיר על עצמו**

חולה הנצרך לאכול ביוה"כ, אסור לו להחמיר על עצמו, ועליו נאמר "אך את דמכם לנפשתיכם אדרוש". [מ"ב (סי' תריח ס"ק ח). ועיי"יש שבמקום שמאכילין אותו אין צריך כפרה על זה כי אונס רחמנא פטריה].

חובת השתדלות בערב יוה"כ על מנת שיוכל לצום

הנצרך לאכול ביוה"כ, ועל ידי זריקת רפואה בתחיבת מחט בגופו או על ידי לקיחת תרופה יוכל להתענות, אינו חייב לעשות כן כדי להתחייב בצום. [אג"מ (או"ח ח"ג סי' ג) והגרש"א זצ"ל (הלכ"ש פי"ו הגה טז)]. ויש סוברים שעל ידי זריקת רפואה בתחיבת מחט בגופו יש איסור בדבר אף בערב יוה"כ כי חובל בעצמו. [אג"מ (ח"ד סי' קא)]. וכן הדין לענין אינפוזיה (לקבלת נוזלים). ולפי דברי הרופאים עצה זו אינה מומלצת לחולה המאושפז בבית חולים כי לפעמים יש חשש שעל ידי זה יזדחם. [כנס רפואה והלכה שעיי' אחד מחשובי ב"ד בעה"ק ים-]. ויש אומרים שבאופן שהחולה אין בו סכנה, אלא שחוששים שאולי יבוא לידי סכנה, ולדעת הרופאים ניתן לנמנע הסכנה על ידי חיבורו לאינפוזיה (לקבלת נוזלים), ודאי שראוי שיתחבר לאינפוזיה באופן שלא יגרם שום נזק רפואי. [הגרש"א זצ"ל (נשא יוסף ח"ג סי' קמט ד"ה והנה)]. ומכל מקום חולה שיש בו סכנה שבידו לעשות בקל מעשה מערב יוה"כ כדי להתחייב בצום, כגון על ידי בליעת ויטמינים, לכל הדעות ראוי שיעשה כן (והכל לפי הענין). [הגרש"א זצ"ל (הלכ"ש פי"ו הגה טז)]. ועיי' בזה בשמעתא עמיקתא גליון קכ"ה].

מניעה מטיפול רפואי לפני יוה"כ ע"מ שיוכל לצום

מותר לפני יוה"כ לבצע טיפול רפואי אפילו כשיש חשש שלא יוכל מחמתו לצום ביוה"כ (כגון טיפול פירון לדידת חשש שלא תוכל לצום מחמת העיבור), אבל אם באופן ודאי לא יוכל לצום אם ניתן לחכות הטיפול יש לעשות כן. [עני' בשיעו"ע רמ"ח סעי' יא וכן בסעי' ד].

וכן יוצא מהצ"א (הכ"ב סי' צד), וכן פסק בנאות מרדכי (הל' רפואה עמ' יד). ועיי' מה שנוגע לכאן בגליון קל"ב].

לשתות או לאכול ביוה"כ לצורך בריקה שלאחר יוה"כ

חולה שיש בו חשש סכנה, וצריך לעשות לאחר יוה"כ צילום רנטגן וכדומה לבירור מצבו כדי לדעת את דרכי הרפואה בו, ואין הצילום מניע לתרוצאות הרצויות אלא אם כן ישתה כמות של מים בשביל הצילום (ולא בשביל מחלתו) ביוה"כ, מותר לו לשתות כמה שנצרך שכל זה בכלל פקוח נפש. [הגרניק זצ"ל (חוט שני פי"ט אות מד עמ' קסה אות ח)]. ומכל מקום ידקדק לשתות בשיעורים. [קונטרס מנחת אלעז (דני חולה ביוה"כ סי' ג אות ג)].

להתפלל ביחידות ע"מ שיוכל לצום

אדם חלש שקשה לו לצום וללכת לבית הכנסת, מוטב שיצום וישכב במיטה, ואין לו כל היתר לאכול ולשתות אפילו בשיעורים כדי שיהיה לו כח ללכת לבית הכנסת. [נח"ת"ס (ח"ו סי' גא)]. ואף מי שמוותר לו לשתות פחות מכשיעור, מי"מ אף כדי להימנע רק פי"א בלבד משתיה של פחות מכשיעור, עדיף יותר לשכב בבית ולא להתפלל בצבור. [הגרש"א זצ"ל (פל"ט הגה צז)].

חובת וחיבות ידיעת הלכות אלו

צריך כל מורה להיות דינים אלו שגורים בפיו מבערב יוה"כ כי פעמים אפילו מחמת עיכוב מועט יש משום סכנת נפשות. ואם הוא שאלה שהמורה צריך לעיין הדין ויש שם אחר בקי שיודע להשיב מיד אין חולקים בזה כבוד להרב. [מ"ב (סח' תריח ס"ק דז)].

הנאמנים לקבוע שהחולה צריך לאכול

רופא

רופא בקי אפילו הוא עובד כוכבים שאומר שאם לא יאכילו את החולה אפשר שיכבד עליו החולי ויסתכן, מאכילין אותו על פיו [שו"ע (סי' תריח סעי' א)], ואפילו אינו אומר ברור שיסתכן רק שאומר שאפשר שיכבד עליו החולי נותנין לו כי אנו חוששים שאולי יסתכן. [מ"ב (ס"ק ב)]. ואפילו לעת עתה הוא חולה שאין בו סכנה בלבד אכן משערים שאם לא יאכל אפשר שיתגבר עליו המחלה ויוכל להיות שיבוא לדי סכנה. [בה"ל (שם ד"ה חולה שצריך)].

בירור אצל רופא ירא שמים

בזמנינו יש כאלו שכלל חולי קל אומרים שהתענה יסתכן [תפארי"י (יומא פי"ח אות כז) הובא בבה"ל (ירש סי' תריח). ועיי' בזה בשמעתא עמיקתא גליון לז], על כן לכתחלה עדיף להתייעץ עם רופא שבוחר תורה ומצוות, אבל אם אין שם רופא שומר מצוות, חייב לשמור לקול הרופא אף שאינו שומר תורה ומצוות, כי דעתו מחשיבה הדבר כספק פקוח נפש. [הגרש"א זצ"ל (תורת היולדת פי"ג הגה א) והגרניק זצ"ל (חוט שני שבת ח"ד עמ' רבג)]. ועיי' בזה בשד"ח (מע' יוה"כ סי' ג אות ה) ובאף למגן (סי' תריח ס"ק ו)].

דיני אכילה לחולה שיש בו סכנה

חייב לאכול רק לפי הצורך

אף אם הותר לו לאכול פעם אחת יותר מכשיעור, מכל מקום על האכילה השנייה אם היה די לו בפחות מכשיעור ואכל כשיעור חייב כרת. לכן צריך לשער בכל אכילה ואכילה אם די לו בפחות, וקשה מאד לשער כן וצריך לזה זריזות ובקיאות. [בה"ל (סי' תריח ד"ה ואם אמדוהו) בשם גבין עיי' סי' לו]. ומי"מ בכל ספק אם די לו בשיעור זה וכדומה מקילים. [הגרש"א זצ"ל (הלכות בתא בתא פ"יו הגה 33) כי יש לצרף להקל בכל כה"ג דעת הסוברים שבמקום פקו"נ לא נאמר דין שיעורין. ועיי' בדברי יציב (או"ח סי' רסא)].

חולה הנצרך **לשתות האם רשאי אף לאכול**

חולה הנצרך רק לשתיה על מנת להינצל מחשש סכנה, אסור לו לאכול. [נשי"כ (פלי"ט אות ו)].
להקפיד למנוע באיכות האוכל
חולה הנצרך לאכול, אינו חייב להקפיד למעט באיכות האכילה (כגון שדי לו בלחם אעפ"כ רשאי לאכול בשר שמן). ועינין עוד בסמוך. [עני בחת"ס (ח"ו ססי כג), באור שמח (מא"א פי"ד הי"ד) וכן פסק הגרשו"א זצ"ל (נשמט אברהם סי' תריב ס"ק א עמי תשיו ד"ה לגבי). ועני בנשמט אברהם סי' תריב ס"ק ו עמ' תש"כ (שם בעל תששי"כ). ועל כן כשמאכילין חולה ביום הכיפורים, יש לבחור עבורו סוג מזון שיספיק לו כמות מועטת ממנו, ולא יצטרך לאכול כמות גדולה, לדוגמא, אם אפשר להאכיל את החולה דבש או ענבים, ואם יאכל דבש יספיק לו ככותבת, ואם נאכילו ענבים יצטרך לאכול ב' כותבות, יש להאכילו דבש, כדי למעט באיסורים. ובימינו אם אפשר להאכילו "אינישורים" שהוא מזון מרוכז, ומעט ממנו מספיק, יש להאכילו אינישורים. [הגר"י זיכרשטיין (חשוךי חמד יומא פג.).]

שתיה מתוקה

חולה הנצרך רק לשתות מים (כגון שיש לו אבן בכליה, עי' בזה להלן) רשאי לשתות אף חלב עם סוכר או מיץ פירות וכו', ואי"צ לצמצם באיכות השתיה כפי שצריך לעשות בצומות אחרים, משום שיהו"כ יום טוב הוא. [הגרשו"א זצ"ל (נשמט אברהם סי' תריב ס"ק א עמי' תשיו ד"ה לגבי) ע"פ האור שמח הני"ן]. וי"א שכל זה לענין חולה, אבל במעוברת שאינה חולה אלא צריכה לשתות רק כדי שלא יהיו לה צירים יש להחמיר שתשתה רק מים. [הגרמ"ש קליין שליט"א].

אכילה שלא בירכה לחולה שיש בו סכנה

חולה שלא די לו בשיעורים, יאכל כדרכו, ואין צריכים לשנות ולהאכילו שלא כדרך אכילה כדי למעט באיסורים. [הגרשו"א זצ"ל (מנח"ש ח"ב סי' נח אות כו), הגרשו"א זצ"ל (הל' חג בחג ימים נוראים עמ' ת"ח הגה 36-37) והגרניק זצ"ל (חוט שני שבת ח"ד עמ' רנה ויהו"כ פי"ט עמ' קסה). דלא כהכח"ס (או"ח סי' קיא) והבנין ציון (סי' לה) שנקטו שבמקום האפשר צריך לערב במאכל או במשקה דבר מר כי באופן אין איסור תורה באכילתו (לדעת רוב הפוסקים). והכח"ס (סי' תריב אות כח) כתב שעדיף להאכיל חולה שיש בו סכנה אוכל שאינו ראוי לאכילה האסור מן מדרבנן להאכילו פחות פחות מכשיעור]. וי"א שאם הוא רק חולה שאין בו סכנה, אלא שחוששים שאם לא יאכל יסתכן, עליו להשתדל לאכול שלא כדרך כגון על ידי עירוב דבר מר. [הגרשו"א זצ"ל (הל' חג בחג ימים נוראים עמ' ת"ח הגה 36-37)].

אכילה לשיעורים

אכילה לשיעורים לחולה שיש בו סכנה

כשמאכילין חולה שיש בו סכנה אם אמדוהו שמספיק לו אכילה או שתיה לשיעורים מאכילין אותו מעט מעט, כדי שלא יצטרך לשיעור. [נשי"ע (סי' תרי"ט סעי' ז)]. ודוקא אם כריר הדבר שדי לו בשיעורים, אבל בספק יאכל כדי צרכו כרגיל בכל ימות השנה. [נשי"ע נשם סי' ח]. וי"א שחולה שביי"ש אי"צ בשיעורים כלל, ולא נאמר דין שיעורין אלא על חולה שאין בו סכנה שהרופא אומר שאם לא יאכילו אותו יכבד עליו החולי ויסתכן. [נצי"ב (על השאליתא קסא אות יז עמ' שז טור א ופסק דבר שא"י לח אות ה). והגר"ח זצ"ל (חי' מרן הגר"ח שבה"ע פי"ב ד"ה והנה אאמרינן)]. אולם כבר נמשך דבר האסורא להחמיר שמאכילים אותו פחות פחות מכשיעור אף שהוא כבר מסוכן, אם די לו בכך. [נשי"ש (פלי"ט הגה כ), צי"א (ח"ו סי' יג אות ב) ובמשנה הלכות (ח"ד סי' עה). וכן דעת הגרשו"א זצ"ל (הלכות חג בחג פכ"ו הגה 33). ועני בנשמט אברהם (סי' תריח ס"ק ב) שהביא שהגר"י אברמסקי זצ"ל היה פוסק כהגר"ח]. ומי"מ מצרפים סברת המקילין אפי' במקום של חשש קטן אחר, כגון אי די לו בחולה בשיעור זה, או ספק בשיעור עצמו. [הגרשו"א זצ"ל (סם)].

החולה אומר שלא די לו בשיעורים

אם החולה אומר שאין אכילה או שתיה בשיעורים מספיקין לו, מאכילים אותו כרגיל ביום חול. [נשי"ע (סי' תרי"ט סעי' ח)]. ונוהגין שנותנין לפניו מאכל ואומרים לו יהו"כ היום ואם אתה חושש שיהיה לך סכנה אם לא תאכל כשיעור בבת אחת אכול בבת אחת ואם לאו תאכל מעט מעט פחות מכשיעור. [מ"ב (ס"ק כד)].

חולה שאין בו סכנה הנצרך לאכול כדי למנוע סכנה

חולה שאין בו סכנה, או אדם שכתע הוא בריא אלא שצריך לאכול כדי למנוע שלא יבוא לידו סכנה, אם די לו בשיעורין לכל הדעות חייב לאכול ולשתות פחות פחות מכשיעור. [עני מה שכתבנו לעיל לענין חולה שיש בו סכנה שדי לו בשיעורין].

שיעורין מתהלת הצום כדי שלא יודקק ליותר מכשיעור

חולה שאינו יכול לצום כל היום, מוטב שיתחיל לאכול מהבוקר פחות מכשיעור, כיון שאם ימשיך לצום בודאי יצטרך אחר כך לאכול שיעור שלם. [בצל המחנה חיים (קול סופר יומא סוף הל' יוה"כ עמ' קד), אג"מ (או"ח ח"ד סי' קכא ד"ה וגם) והגרשו"א זצ"ל (נשמט אברהם סי' תריח ס"ק ב עמי השמא). ועני בשבט הלוי (ח"י סי' פא). ועני עוד בששי"כ (שם הגה צב) שהביא דעות הני"ן, דהגרשו"א זצ"ל חולק דעתו שאין עליו לאכול שיעורים אלא ימותין עד שיצטרך לאכול אפילו שיצטרך לאכול שיעור שלם].

להתכבד לאינפוזיה

חולה שנצרך ביוה"כ עצמו לאכול פחות פחות מכשיעור, והרופאים אומרים שדי לו בהזנה בעירוי (אינפוזיה), יש אומרים שעדיף להאכילו פחות פחות מכשיעור ולא לעבור על איסור תורה של חובל ביוה"כ. ויש אומרים שעדיף לעבור על איסור אחד חמור מלעבור על כמה איסורים קלים. ומכל מקום אם אפשר יש לעשות כך על די נכרי. [עני בזה באג"מ (ח"ד סי' קא) בשבט הלוי (ח"י סי' קד), אג"מ (או"ח ח"ד סי' קכא ד"ה וגם) והגרשו"א זצ"ל (נשמט אברהם סי' תריח ס"ק ב עמי השמא). הגרח"פ שיינברג זצ"ל שאין בחיבו אינפוזיה בשבת או יו"ט איסור תורה ועל כן עדיף לעשות כן. ועני עוד בצי"א (ח"ח סי' פ). ואף למחמירים אין זה אלא עדיפות ולא חיוב (ועיין לעיל בענין האם יש חיוב לעשות מעשה בערב יוה"כ על מנת שיוכל לצום).

מדידת השיעורים

מדידת השיעורים ביוה"כ

מותר למדוד שיעורים אלו גם ביוה"כ, אך טוב לעשות זאת מבעוד יום. [נשי"כ (שם אות כא)].

זהירות במדידת השיעורים

יש להעביר שהרבה מודדים השיעורים באמצעות בקבוקי תינוק וכדו', ויש להיזהר בזה כי מצוי שאין המידות שלהם מדויקות.

ברכות הנהנין לאוכל ושותה בשיעורים

ברכה ראשונה

האוכל או השותה בשיעורים מברך ברכה ראשונה לפני האכילה או השתיה הראשונה, אבל אינו מברך ברכה ראשונה לפני אכילת כל שיעור ושיעור או לפני כל שתיה, אם לא הסיח דעתו מהאכילה והשתיה. [נשי"כ (פלי"ט אות כג)].

ברכה אחרונה

האוכל בשיעורים, בסוף האכילה והשתיה יברך ברכה אחרונה, אם אכל שיעור המחייב ברכה אחרונה [והוא כזית בזמן של כדי אכילת פרס (לכל היות ד' דק'), שאע"פ שאכל לשיעורים, היינו לענין שיעור אכילה ביוה"כ שהוא ככותבת, שהוא יותר מכזית], ובמקום שהוא מסופק אם אכן אכל שיעור המחייב ברכה אחרונה, לא יברך. [נשי"כ (פלי"ט אות כג). ועני וזאת הברכה (עמ' 8) עוד שיטות לענין שיעור זמן לברכה אחרונה. ולדעת האור לציון המובא שם אם אכל כשיעור תוך שש דקות מברך ברכה אחרונה].

טעם ואכל בשיעור חובתו כברכה אחרונה

אם טעה ואכל ביוה"כ באיסור, כגון שאסור לו לאכול כשיעור אוכל כשיעור, מברך ברכה אחרונה. [הגר"חין זצ"ל (שבת שבתון עמ' שנו בהגה) י"פ המ"ב (סי' קצו ס"ק ד), ומי"מ אם עשה במזיד דעתו שאינו מברך].

מחלות וסימפטומים בצום

מידע כללי בלבד

בשעת הצורך יש להתייעץ עם רופא ומורה הוראה

חשכו עיניו מהמת הצום

חשכו עיניו ואינו רואה בהם ומרגיש כחתחלת עלפון, מאכילין אותו עד שיאורו עיניו. [תורת

היולדת (פי"ח הגה יא).

השתנה מראה פניו

אדם שחלש הרבה, שינוי מראית פניו שהוא כעין התעלפות מתיר להאכילו (ולא צריך שיכרה עיניו). [אג"מ (או"ח ח"ד סי' קכא ד"ה וגם מסתבר)].

מרגיש חולשה גדולה

אומר שמרגיש חולשה גדולה עד קרוב להתעלפות וצריך לאכול, מאכילים אותו. [אג"מ (או"ח ח"ד סי' קכא ד"ה וגם מסתבר)].

הגיע למצב של התייבשות

מי שהגיע למצב של התייבשות חייב לשתות. סימני התייבשות: יובש ניכר בלשון, סחרחורת ובשלב מאוחר כאבי ראש. [כנס רפואה והלכה שע"י אחד מחשובי ב"ד בעה"ק י-ס]. ומצינו עוד סימנים לזה, עינים נופלות למערות. התכווצויות בטן המלווים בכאבים. שלשול מימי ועם היציאה מעורב דם וריר. החולה נושם עמוק עם או בלי חום. העור מתייבש מאד אפשר להבחין זאת כאשר צובטים את העור והעור נשאר עומד ולא מקומט ונופל. אם נראים אחד מסימנים אלו חייבים להשקות מיד את החולה. ואם הוא מקיא צריך להסיעו לבית החולים. [שבת שבתון (עמ' סח)].

שלשול או הקאה חזקים

שלשול או הקאה בצורה חזקה גורם לאיבוד נוזלים, וישנם מצבים של פקוח נפש וצריך לשתות, והכל לפי הענין. [הגרניק זצ"ל (חוט שני יוה"כ פי"ט ס"ק מד עמ' קסד אות ב)].

התעלף

מי שהתעלף ביום הכפורים, צריך להשכיב אותו על הגב ולהרים רגליו. [כנס רפואה והלכה שע"י אחד מחשובי ב"ד בעה"ק י-ס]. ואם לא ידועה הסיבה של התעלפות, צריך לתת לו לשתות, לאחר שהתעורר מעלפונו כי דינו כנשתנו פניו ומותר לו לאכול. [הגרניק זצ"ל (חוט שני יוה"כ פי"ט ס"ק מד עמ' קסד אות א). ועי' בארחות שבת (ח"ב עמ' רמד)]. ומכל מקום יש להבחין בזה שאם הוא אדם צעיר וידוע שהוא בריא יש להמתין קצת, אם מתאושש מיד בדרך כלל אינו צריך לשתות. אולם אם יש לו סחרחורת, או שחזר להתעלף חייב לשתות. אולם אדם זקן או חולה שמתעלף חייב לשתות מיד. (ובכל מצב יש להיזהר ולהתייחס לאופן של הנפילה בשעת העילפון, כי אפשר שזה עצמו יביא לסכנה, וכגון אם קיבל מכה בראש וכדומה). [כנס רפואה והלכה שע"י אחד מחשובי ב"ד בעה"ק י-ס].

מעוברות

מידע כללי בלבד

בשעת הצורך יש להתייעץ עם רופא ומורה הוראה

מעוברת שהריונה תקין

מעוברות שהריונן תקין, חייבות לצום. [נשי"ע (סי' תר"ז)]. והדין כן אף בזמן הזה שנחלשו הדורות. [הגרשו"א זצ"ל (הלכ"ש שם פי"ו אות א), הגר"ש ואזנר זצ"ל והצי"א (ח"יו סי' כ אות ד), משום שגם בזמנינו אין לחוש להפלות עקב הצום. ועני בנשמט אברהם (סי' תר"ז ס"ק א) שהביא שגם החשש שההתייבשות עקב הצום ואיבוד דם בזמן הלידה ביוה"כ עלולים לסכן אותה, הוא חשש קטן מאוד, ע"כ. וכי"ז דלא כהגר"י פischer זצ"ל (הסכמה לפני ברוך הל' ביקור חולים) שנקט שכיום שנחלשו הדורות יש חשש להפלות עקב עצום, ועי"כ צריכין כל הנשים המעוברות עד החדוש הטי' לאכול ביוהכ"פ פחות מכשיעור].

הצלה של עובר

מחללים שבת או יוה"כ אפילו בספק הצלה של עובר. [גר"י (סי' שו קי"א אות א) דלא כהנצי"ב בהעמק שאהל (שאליתא א אות ח ושאליתא קסז אות טו). וכן צידד מדיליה בתשובות והנהגות (ח"ב סי' קפב). וכתבנו מזה בס"ד בשמעתא עמיקתא גליון שי"ח. שו"מ שכן פסק נמי בנאות מרדכי (הלכות רפואה עמ' יד)].

תוך מ' יום

מעוברת הצריכה לאכול כדי שלא לסכן את עצמה מחמת ההריון, או כדי להציל העובר, עליה לעשות כן אף תוך מ' יום מהריון. [שבט הלוי (ח"י סי' פ). ועני במ"ב (סי' תר"ז שעה"צ אות א)]. ועל כן אישנה שעברה חוזרות ועברים וכדו' וידוע שעדיין לא היה השרשה מ"מ אם צריכה לאכול לצורך ההריון, עליה לעשות כן. [כן יוצא מדברי הרמב"ן (תורת האדם שער המיחוש ענין הסכנה). וכן פסק ע"פ דבריו בנאות מרדכי (הלכות רפואה עמ' יב) והארכנו בזה בשמעתא עמיקתא גליון שי"ח].

מרבולת מהקאה

מעוברת בשלשה חדשים הראשונים, שכיח מאד שמקיאה ואינה יכולה לאכול ולשתות, אם יש חשש להתייבשות יש לה לשתות, ואם די לה תשתה בשיעורים. [הגרמ"ש קליין שליט"א. וכי"כ הגרניק זצ"ל (חוט שני יוה"כ עמ' קסז) שמעוברת שהקאה הרבה ביוה"כ וסובלת מחולשה גדולה או מחוסר נוזלים מותר לה לשתות ואם צריכה יכולה אף לאכול. ואף לאחר ג' חדשים הראשונים אם מקיאה הרבה, תשתה וגם תאכל. [הגרניק זצ"ל (חוט שני יוה"כ פי"ט ס"ק מה עמ' קסז)].

לא מרגישה בטוב

מעוברת שעדיין לא מרגישה צירים, אלא שהחלה להרגיש מאוד לא טוב התחיל לשתות פחות פחות מכשיעור. [הגרשו"א זצ"ל (נשמ"א סי' תר"ז ס"ק א ד"ה הדברים)]. כמו כן אם מתעוררת בלילה כמה פעמים מחמת רעבון והרגשה של חוסר אוכל. וכן אם יש לה התקף פתאומי של רעבון תאכל לשיעורים. [ע"פ רופאים מומחים וגדולי פוסקי זמנינו].

מרגישה לחץ פתאומי

אם מרגישה בסוף העיבור לחץ פתאומי כבד כלפי מטה (ולא לחץ דמיוני), וכאילו העובר חפץ לצאת (הרגשה זו יכולה להיות בלי צירים), צריכה לשתות מיד ללא שיעורים. [נאות מרדכי (הלכות רפואה עמ' ב)].

הפילה אחר צום

מעוברת שהפילה שתי פעמים בעבר מחמת תענית, אינה צריכה לצום. [מהרש"ם (דעת תורה סי' תר"ז סעי' א) כי בספק פקי"ח חיישינן לרבי שבשתי פעמים הוי חזקה. וכן הביאו בתורת היולדת (פי"ג אות ד)].

עברה הפלות חוזרות

אם הפילה פעמיים מחודש חמישי ואילך, ולא ידוע את סיבת ההפלה, אף אם לא היו אחר צום תשתה לשיעורין. [הגרמ"ש קליין שליט"א (קונטרס עיטורי מרדכי פכ"ו אות ה) מאחר שהחזקה אצלה שהרחם חלש ואינו מחזיק את העובר יש לחוש להפלה מחמת הצום]. ואם הפילה שלש פעמים, יש לחוש שהצום יגרום להפלה נוספת. [נאות מרדכי (הל' רפואה עמ' יח)].

הרופא חושש שהצום יגרם לה להפיל

אם הרופא חושש שהצום עלול לגרום לה להפלה, צריכה לאכול גם אם לא הפילה קודם, אמנם די לה בשיעורים. [הגרשו"א זצ"ל (אוצר חברית ח"א עמ' טו)].

היו לה צירים מוקדמים אחר צום

מעוברת שאשר פעמים בעבר על ידי תענית אחזזה צירים מוקדמים, אפשר שאין עליה לצום אלא תשתה (ותאכל) בשיעורים. [תורת היולדת (פי"ג הגה יב)].

היתה לה לידה מוקדמת מהמת התייבשות

אם בהריון ראשון היתה לה לידה מוקדמת, ויש רגלים לדבר שהתחילו הצירים מפני ההתייבשות, אם כן נתברר שבאשה זו יש רגישות להתייבשות וללידה מוקדמת, ועל כן אם צריכה יש חשש שהיא מהמיעוט שעל ידי התייבשות נגרם להן לידה מוקדמת, ויכולה להקל אף בהריון שני. [הגרמ"ש קליין שליט"א]].

רגילה ללדת לפני תום תקופת ההריון

אשה הרגילה ללדת לפני תום תקופת ההריון גם אם אינה מרגישה צירים, תתייעץ עם מורה הוראה ועם רופא כדי לקבוע את חובתה בצום. ומכל מקום אם בהריון ראשון נתברר על ידי רופאים שיש לה סיבה מסוימת הגורמת ללידה מוקדמת, אף שאין לה הסיבה מחמת הצום, מכל מקום כיון שהצום מוסיף סיבה ללידה מוקדמת הוי בגדר ספק פיקוח נפש ואינה מתענה ביוה"כ. (הגרמ"ש קליין שליט"א).

לא מרגישה תנועות העובר

אם הפסיקה להרגיש תנועות העובר לפי הרגילות אצלה בהריון זה, עליה לשכב על צד שמאל בנוחות במשך זמן (כשעה) אם עדיין לא מרגישה תנועות העובר יש לנסוע לבית חולים. ותשתה קודם דבר מתוק, אולי עייז יתעוררו התנועות. והכל לפי הענין. (ע"פ רופאים וגדולי פוסקי זמננו. ויש צליין שלפעמים העובר ישן 2-3 שעות ברציפות ויתכן שלא ירגישו תנועות בזמן זה. וכמו כן יש צליון שאחר שבוע 32 יתיכן ירידה בתנועות העובר. וע"י תבורת היוולדת (מד' חדשה פניג' אות ט)).

היו לה צירים מוקדמים בהריון זה

אשה שההריון זה הויו לה צירים מוקדמים עקב התייבשות ואופזזה וטופלה, תשתה במשך שיהים בין א' וחצי לב' ליטר בשיעורים. (כנס רפואה והלכה שע"י א' מחשובי ב"ד באה"ק ב"ב).

אחזזה צירים במשך הצום

א. מתחילת החדש הרביעי, עד השבוע השלושים ושבע להריון, יש חשש ללידת נפל, או שהעובר נחשב פג ויש סכנה לילדו. על כן במקרה שיש צירים סדירים ארבעה צפלי, בשעה (כי מצוי צירים לא סדירים בשבוע 33-32 באופן רגיל), קיימת חובה לאשה לשתות 2-4 ליטר נוזלים בתכיפות, ואחר כך להמשיך על כל פנים בשיעורים כדי להפסיק את תהליך הלידה. (בכל זה יש להתייחס להפלות קודמות עקב צירים מוקדמים וצריך זהירות יתירה). (הגר"ש ואזנר זצ"ל (שערי ימים הנהגה) שער ז' פ"ט עמ' שעב אות טו) והגרנ"ק זצ"ל (חוט שני יוה"כ פ"ט ס"ק מה עמ' קסז).

ב. מהשבוע השלושים ושבע במנהיגה רפואית העובר יוצא מכלל פג ועל כן בדרך כלל אין סכנה אם התכווצויות יכניסו את האישה ללידה. מיימ דעת הגר"ש ואזנר זצ"ל שבמצב של התכווצויות וצירים על האשה לשתות כרגיל עד השבוע השלושים ותשע. (כנס רפואה והלכה שע"י אחד מחשובי ב"ד באה"ק ב"ב. והנה הריון בריא ותקין ראוי שיסתיים משבוע שלשים ותשע (39) ואילך ולא לפני כן. דבר זה מאפשר למח היילוד ולכל אבריו החיוניים להתפתח ולהבשיל טרם לידתו. ע"פ תוצאות מחקר שנעשה נמצא כי יילודים בשבוע שלשים ושש – שלשים ושמונה (36-38) מתקשים בהמשך בלימודים ומתמודדים יותר עם בעיות קשב וריכוז. כמו כן יילודים משבוע שלושים ותשע (39) ואילך יש להם פחות בעיות בתפקוד נשמתו מאלו הנולדים לפני כן. (ע"פ אחד מחשובי הרופאים בחלקת ילודים ופגים במעינין הישועה במכתב לגרמ"ש קליין שליט"א בשנת ע"ח).

ג. החל מהשבוע ה-39 אין צורך ללדת. (הגר"ש ואזנר זצ"ל (שם) והגרנ"ק זצ"ל (שם)). במקום שלא ידוע בנדאי שהגיעה לשבוע 39, אם מרגישה צירים סדירים כג"ל נעלה לשתות מים חשש פקוח נפש של העובר. (הגרנ"ק זצ"ל (חוט שני יוה"כ פ"ט ס"ק מה עמ' קסז)). ויעוין להלך לענין מעוברת שעברה ליתוח בריאטרי.

ואף אחר השבוע ה-39 אם היא צמאה מאוד או חלושה, וקיים חשש שתגיע לאיבוד נוזלים או שלא יהיה לה כח ללדת, מותר לה לשתות פחות מכשיעור, ואם יש צורך אף ללא שיעורים. (תורת היוולדת (פ"ג אות ז)). ובכל המצבים האלו שרשאית לשתות, אינה צריכה להתחבר לאינפוזיה, כיון שהיא בכלל חולה שיש בה סכנה. (הגרנ"ק זצ"ל (חוט שני יוה"כ פ"ט ס"ק מה עמ' קסז). וע"י עוד לקמן לענין חובה להתחבר לאינפוזיה).

תאומים – שלישיה

בהריון רב עוברי, אם ההריון תקין, י"א שבשלשת החדשים הראשונים בדרך כלל אין חשש יותר מהריון רגיל. ובחדש הרביעי תתייעץ עם רופא לפי מצבה. (הגרמ"ש קליין שליט"א ע"פ רופאים). אולם החל מהחדש החמישי בשלישיה, תשתה שתיה ממותקת לשיעורים למנוע לידה מוקדמת. (כנס רפואה והלכה שע"י אחד מחשובי ב"ד באה"ק ב"ב). ובאופן שיכולה לצום, מכל מקום אם מתחיל איזה פעולה רחמית במשך הצום עלה להפסיק לצום. (הגרמ"ש קליין שליט"א). ובתאומים יש להוזהר בהתאם למצב הרפואי של האשה והעובר. (כנס רפואה והלכה שע"י אחד מחשובי ב"ד באה"ק ב"ב. ובדרך זה הובא בשערי ימים הנוראים (שער ז' פ"ט עמ' שעב אות טו)). אולם יש שאף בהריון תאומים יש חשש להפלה בכל מצב ועל כן צריך לשתות לשיעורין. (ע"פ רופאים). ומי"מ באופן שיכולה לצום ע"פ הוראת רופא, אם מתחיל איזה פעולה רחמית במשך הצום עליה להפסיק לצום. (הגרמ"ש קליין שליט"א).

סכנת בהריון

סכרת בהריון מסוכנת מאד, וחוסר איזון של האם יכולה להביא למות העובר. וע"כ יש להתייעץ עם רופא אם יכולה לצום. (כנס רפואה והלכה שע"י אחד מחשובי ב"ד באה"ק ב"ב).

חום בהריון

חום בהריון מחוה סכנה, כיון שיכול לגרום ללידה מוקדמת. חום מעל 38.4 מעלות ודאי נחשב חום גבוה ומחייב שתיה רגילה. כשיש חום בסביבות 38 יש להתייעץ עם רופא, (ובמקרים רבים לפי הצבב מספיק בשיעורים). (שם).

עצות ללפני הצום לאישה מעוברת

מערב הצום בטי תשרי (כ"ב) שעות לפני הצום יש לשתות כ- 4 ליטרים נוזלים במשך היום, כדי שתכנס לצום כשאין לה שום חוסר נוזלים. (כדי למנוע התייבשות הגורמת להתכווצות של הרחם). (תורת היוולדת (פ"ג אות ז)). וטוב להרבות בשתיה יומיים קודם הצום. (שש"כ (פלט אות א') ע"פ הרופאים). במשך שעות הצום עליה להימנע מפעילות מאמצת, להישאר במקום קריר במצב של מנוחה, ולא לשהות שעות רבות בבחי"נ. (תורת היוולדת (שם)).

יולדות

מידע כללי בלבד - בשעת הצורך יש להתייעץ עם רופא ומורה הוראה
יולדת תוך שלושה ימים

יולדת, תוך שלושה ימים לא תתענה כלל. (שו"ע (סי' תריז סע' ד)). ואף אם מרגישה שיכולה לצום אינה רשאית להחמיר על עצמה, וחיובת לאכול ולשתות. (תורת היוולדת (פנ"א הגה ג'). וע"י בתשובות והנהגות (ח"ב סי' רפג)). ולענין אכילה כדרכה או בשיעורים יש להבדיל בשלש אופנים:
א. אם אומרת צריכה אני או שהרופא אומר שצריכה אוכלת כדרכה. (ע"י שו"ע)
ב. אם אומרה "איני צריכה לאכול", מאכילים אותה פחות פחות מכשיעור. (ע"י שו"ע אות א).
ג. אם לא אמרה איני צריכה, וכמו כן לא אמרה שצריכה, דעת המ"ב (ס"ק י) שמאכילים אותה כדרכה. ודעת הכה"ח (שם אות יט) שיש להאכילה פחות פחות מכשיעור. (ע"י במ"י שם שגם הביא דיש מחמירין להאכיל שיעורם אף כשלא אמרה שאינה צריכה. וההוראה להקל בזה. ודעת הגרשו"א זצ"ל (שש"כ פל"ג הגה מג) שאם הרופא אומר שדי לה בפחות פחות מכשיעור והאכילה יותר מכשיעור מיותרת לגמרי מסתבר שתאכל פחות פחות מכשיעור).

יולדת משלשה עד שבעה

משלשה עד שבעה, אם אמרה: א, צריכה אני, מאכילין אותה. (שו"ע (שם). ומשמע שכל שאמרה "צריכה אני" ד, לא צריכה לומר "צריכה אני ואם לא אני אסתכן". וכן הביא בתורת היוולדת (פ"ג הגה ג'). וי"א שבאופן זה מאכילין אותה פחות פחות מכשיעור. (מ"ב (ס" יא) בשם הגר"ז). ומה שצריכה לומר "צריכה אני", היינו הרפואאים ואומרים שאינה צריכה לאכול, אבל כשאין שם מי שיאמר שאינה צריכה, אז אפילו ושתקת ואינה אומרת כלום, או שאומרת שאינה יודעת אם היא צריכה, מאכילים אותה, ומסתבר שמאכילין אותה פחות פחות מכשיעור.

(מ"ב (שם ס"ק יא) ושער הציון (סי' תריז ס"ק טז). ועיי"ש במ"י שכת' כן אף בדעת השו"ע. וכ"כ השבט הלוי (ח"ה סי' סח)). (וע"י לעיל כללי הישעורים). ומי"מ אם היא אומרת שצריכה או שהרופא אומר כן מאכילין אותה ללא שיעורים. (כן יוצא מהפוסקים הנ"ל. וכ"כ השש"כ (פ"לט אות יא)).

משבעה ואילך

מיום שביעי ואילך הרי היא ככל אדם. (שו"ע (שם). אפילו אמרה צריכה אני לאכול מחמת צער לידה אין מאכילין אותה, אבל אם אמרה צריכה אני לאכול מחמת שתכבדי עלי החול, מאכילין אותה כדרך שמאכילים כל חולה שאומר צריך אני. (מ"ב (ס"ק יב)). אלא שהזכירים על תחלה שהיום הוא יוה"כ, שאפשר ששכחה, אבל אחר שהודיעוהו שהיום יוה"כ אם היא מבקשת לאכול אין צריך לדקדק עליה יותר. (מ"ב (סי' תריח ס"ק ח)).

יולדת על ידי ניתוח קיסרי

יולדת לאחר ניתוח קיסרי, תוך ג' ימים לא תתענה כלל. (תורת היוולדת (פנ"א אות ד)). משלשה עד שבעה ימים, תשתה לשיעורים, ותאכל לשיעורים לפי הצורך. לאחר שבעה ימים מהניתוח, אם פעולת המעיים סדירה, ואין זיהומים וחום, יכולה לצום. אך מאחר שניתוח קיסרי כרוך באובדן דם רב, הדבר תלוי לפי מצבה, שאם האשה אנמית ומסוחררת ויש לה סימפטומים של חוסר דם, צריכה להמתין יותר משבעה ימים. ועל כן יש להתייעץ עם רופא (ולרוב מספיק שתיה מתוקה [או גם אכילה] בשיעורים). (ע"פ רופאים מומחים).

מפלת לאחר מי יום

מפלת לאחר מ' יום דינה כיוולדת. (בה"ל (סי' תריז סע' ד' די"ה יולדת) וכה"ח (סי' של אות ב). וע"י בשד"ח (מע' יוה"כ סי' ג' די"ה דע)). ואף אם אמרה תוך שלושה ימים שאינה צריכה לאכול מאכילין אותה כדיון יולדת. (בה"ל (שם) ע"פ השד"ח (שם סוף אות א), דלא כחדעת קדושים הובא במהרש"ם (דעת תורה סיי' תריז) שמחמיר בבחי"נ).

איך מונים הארבעים יום
ארבעים יום אלו יש למנותם מליל הטבילה האחרונה. (ע"י בעבודת הגרשוני (סי' כא) הובא בפתי"ש (יו"ד סי' קצד ס"ק י). וכן הוא בקשו"ע (כלל צא אות ב). וע"י בתפארת צבי (שם ס"ק ג') שיום מ' עצמו כלפני מ' יום, וכן הובא בדרכי"ט (ס"ק י). וע"י נדה (ל' די"ה והנה) שמסתפק אי בעינן ברוח מעליע. (והובא בבד"ה"ש (ס"ק כז), ובח"מ בדרכי"ט (ס"ק י) ליד לולדת פ"יד הגה סג) נקט להקל בזה).

ממתנה לגרידה

אשה שעוברת מת וממתנה לגרידה, אם מצבה תקין ואין לה דימום, בדרך כלל יכולה לצום. והכל לפי הענין. (כנס רפואה והלכה שע"י אחד מחשובי ב"ד בעה"ק י"ם. וכן שמענו מפרופסור חשוב. וע"י בשמלת אברהם (הגרנ"ק זצ"ל של עמי' תקמ"ד) שכת' שעובר שמת במעי אמו, ע"פ הרוב אין צורך לחלל שבת וכדו' כדי לזרזו תהליך ההפלה).

איך מונים ימים אלו

מונין הימים מעת לעת

דעת השו"ע (סי' תריז סע' ד) שימים אלו אין מונין אותם מעת לעת, כגון אם ילדה בשבתה בתשרי בערב, אין מאכילין אותה ביוה"כ אם לא אמרה: צריכה אני, אינ"פ שלא שלמו לה שלושה ימים עד יום כפורים בערב, כיון שנכנס יום רביעי ללידתה נקרא אחר שלושה. אולם דעת המ"ב (שם ס"ק ג') להקל שימים אלו במעת לעת שיערו אותם (ג') ימים הינם 72 שעות. וז' ימים הינם 168 שעות). ואף מפוסקים עדות המזרח החולכים כדעת השו"ע כתבו שאם יש חשש סכנה כי האשה חלושה בטבעה וכדו' המיקל למנות ימים אלו משוליע לא הפסיד. (כה"ח (שם אות כב)). ובאופן שאם נמנה את הימים לפי ימים (כדעת השו"ע הנ"ל) יוצא קולא מקילינן כדעה זו. (תורת היוולדת (פ"ליה הגה א') בשם הגרשו"א זצ"ל). אלא שבאופנים אלו יש להאכילה פחות פחות מכשיעור. (שער הציון (אות יט)).

מונים ימים אלו

מתחילים לספור הימים הנ"ל משעת גמר הלידה. (ע"י בהה"ל (סי' של די"ה כל), בערוה"ש (סי' של אות ז) ובתורת היוולדת (פ"ליה הגה א' ופנ"א הגה ה') בשם הגרשו"א זצ"ל. וכן פסקו השבה"ל (ח"ח סי' פח) והגרשו"א זצ"ל (הליכ"ש פ"ו אות ג). ונראה שגמר הלידה היינו אחר יציאת הולד וחשליה. (נשמת אברהם (סי' של ס"ק יא)).

סוף השלישי (או השביעי) חל ביוה"כ

כשהיום הג' (או הז') נגמר באמצע יוה"כ, אוכלת ושותה עד אותו זמן. (שש"כ (פ"לט אות ט)). ואפ"י נגמר שעה א' לאחר תחילת יוה"כ הדין כן. (הגרשו"א זצ"ל (מנח"ש ח"א רס"י ז' וסס"י ח)).

ממתי נקראת יולדת

אחזו לה צירים

אפילו אם לא ילדה עדיין רק אחזו לה חבלי לידה באופן שנקראת יולדת לענין לחלל עליה את השבת (א' משתשב על המשבר (אחזוה חבלי לידה). ב' משעה שהדם יורד ושותה. ג' משעה שחבורותה נושאות אותה ואין בה כח להלך, שו"ע סי' ש"ל סע' ג'), הוא הדין שנקראת גם יולדת לענין זה שלא תתענה. (מ"ב (סי' תריז ס"ק ט)). אמנם מבחינה רפואית היום נותנים לאשה במצב כזה אינפוזיה ועל כן בדרך כלל אין צורך בשתיה. ומכל מקום אם אומרת שצריכה מותר לה לשתות. (הוראת הגר"ש ואזנר זצ"ל). ויש רופאים הממליצים שלא לאכול או לשתות סמוך ללידה, אא"כ מרגישה צורך בכך. (ונכן הביא בשערי ימים הנוראים (ש"ז פ"ט עמ' שעב אות טו). ובנשמי"א (סי' תריז ס"ק א') כתב בשם בעל השש"כ שברגע שיש לה צירי לידה סדירים עליה לשתות (וננייש שמדד שתשתה אפי' ללא שיעורים). ע"מ שלא תיכנס ללידה במצב זה חוסר נוזלים. וע"י לעיל בהכלות מעוברות, שיש אופנים שמעוברת שאחזו לה צירים צריכה לשתות).

ירדו מי השפיר

ירדו מי השפיר יש אומרים שעדיין אינה רשאית לאכול (אלא אם כן הרופא אומר אחרת), כיון שהצום אינו מסכן אותה (ומכל מקום עליה ללכת לבית החולים או להזמין אמבולנס שלא לאחר ההכנה ללידה). (ע"י מ"ב (שם ס"ק ט). וכ"כ בתורת היוולדת (פנ"א הגה א'). ויש אומרים שבאופן זה עליה לשתות אף ללא שיעורים. (הגרשו"א זצ"ל (פ"ו הגה ד' והגה 9). וע"י בחוט שני (שבת ח"ד עמ' רנח ויוה"כ עמ' קסו ס"ק מה אות ב)).

נפל רגל ההרם

לפני הלידה (לפעמים אפילו כמה ימים לפני הלידה) יוצא פקק הרחם (כפתור), סימן זה לבד אינו נחשב כחתחלת לידה להתיר אכילה או שתיה.

מניקות

מניקות מתענות ומשלימות ביום הכיפורים. (שו"ע (סי' תריז)).

יש חשש שיפסק החלב

אם חולשת המינקת היא רבה כל כך עד שאין לה חלב הנצרך להניק הולד, והולד אינו רוצה לאכול ולינק כי אם ממנה ולא מאשה אחרת, וסכנה היא לו, אינה מתענה. (בה"ל (סי' תריז די"ה עוברות). וע"י בזה בשמעתא מניקתא גלינן ק"י). ומכל מקום באופן זה סגי בשתייה, ואינה צריכה לאכול. (שש"כ (פ"לט אות יח והגה נז) על פי רופאים). (וע"י בסמוך).

יש חשש שיתמעט החלב

באופן שיש חשש שיתמעט החלב על ידי התענית, תשתה פחות מכשיעור. אלא אם כן עברו חדשים רבים אחר הלידה שבאופן זה יש לשאול שאלת חכם. (הגרשו"א זצ"ל (הליכ"ש יוה"כ פ"ו אות ב (בהגה)). ויש אומרים שאם ישאר לה חלב מספיק לצורך חיותו של התינוק, אינה פטורה מהתענית. (הר צבי (או"ח ח"א סי' רא די"ה וע"כ)).

במקום שאפשר לתת תהליפי חלב

אשה המניקה את בנה, ויש חשש שתמעט החלב יפסק מחמת הצום פטורה מהתענית כנ"ל. וי"א שבזמננו שלא נמצא בדרך כלל מניקת שתצום ויהיה לה מספיק חלב לתינוק, פטורה מהתענית ואין מתחשבים באפשרות הזנת התינוק במאכלים אחרים שכל שינוי במאכלו יכול לגרום לו לקלקול קיבה ויש שזה בחשש פקוח נפש. (הגרנ"ק זצ"ל (חוט שני ח"ד עמ' רנט) בשם החזו"א. וע"י בחזו"א (או"ח סי' נט ס"ק ד--ד). וי"א שאין להתחשב אפילו בתהליפי חלב המצויים בזמננו, אפילו במקום שיש רק חשש שהחלב יתמעט, משום שאין נכון כלל למעט בהנאת התינוק כל זמן שאפשר. (הגרשו"א זצ"ל (הליכ"ש יוה"כ פ"ו אות ב (ובהגה)). וי"א שיש לנסות כמה ימים לפני הצום ליתן לתינוק תהליף חלב ואם התינוק מקבל התהליף חיבת לצום. וכן עיקר. (הגרנ"ק זצ"ל יט)). וכן מובא בראי' לציון (ח"ג פכ"ט אות א) ובמב"ב לוי (עניני תביא' עמ' לו אות יב). ומי"מ כ"ז שלא יסו' להתאכלו מאכלים אחרים, אם לא מספיק לה החלב לצורך התינוק, מותר לה לשתות כדי שיהיה לה חלב. (הגרנ"ק זצ"ל (חוט שני יוה"כ עמ' קסז). וע"י בתורת היוולדת (פנ"א הגה א') ובתשובות והנהגות (ח"ד סי' ק). וע"י עוד בשמעתא עמיקתא גלינן ק"י בענין זה. וע"י עוד שם בגלינן קסייט לענין שאיבת חלב בשבת לרוב תינוק. ובגלינן קסייט לענין שאיבה ע"י נכרית למטענת מחמת ריבוי חלב). (ויש לתת עצה לשמור חלב בבקבוקים כמה ימים לפני הצום ולתת לתינוק (בצום).

דיני פעודה לפטורים מהתענית

קידוש

חולה הצריך לאכול ביוה"כ אינו מקדש לא על היין ולא על הלחם. והדין כן אף כשחל יום הכיפורים בשבת. [מ"ב (סי' תריח ס"ק טט), אג"מ (חז"מ ח"א ססי' לט) וכה"ח (שם אות ט)].

לחם משנה

חולה הצריך לאכול ביוה"כ פטור מלחם משנה אפילו חל יוה"כ בשבת. [מ"א (סי' תריח ס"ק ז) הובא בש"י"כ (פ"לי אות לג). ודעת הגר"ח"ח (אות ט) שאם יש לו שני ככרות נכון לבצוע עליהם].

נטילת ידים לפני אכילת פת

חולה האוכל פת ביוה"כ, נוטל ידים לסעודה כדין נטילת ידים בימות החול, כלומר עד לפרק חיד. [הגרשז"א זצ"ל (ש"ש"כ פ"ליי אות לג והנה ק), שבט הלוי (ח"ח סי' קלט) ואור לציון (ח"ד פ"י"ב אות ג)]. ואף אם החולה אוכל פחות פחות מכשעור ונמצא שאוכל פחות מכביצה או פחות מכזית בתוך כדי אכילת פרס נוטל ידיו (ומ"מ אינו מברך על הנטילה, ע"י בשו"ע בסמ"ח קנ"ח סעי' ב' וסעי' ג' במ"ב שם). [כן דעת הגר"ח זצ"ל (תורת המועדים ס"ק ז) ושם איירי לענין אכילה יותר מכזית, אבל פחות מכביצה. ודעת האור לציון (ח"ד פ"י"ב אות ה) שאינו נוטל כבה"י].

מים אחרונים

לאחר אכילת פת נוטל ידיו כדין. [הגר"ח"ק זצ"ל (תורת המועדים ס"ק ז)].

הובת זימון

שלשה המותרים לאכול ביוה"כ, יתכן שאין ראוי שיאכלו יחד, ואף אם עשו כן יש להסתפק אם חייבין בזימון. [הגרשז"א זצ"ל (שש"כ פ"ליי הגה ק"א)].
הזכרת יעלה ויבוא (ורצה והחליצנו כשחל בשבת)

דעת השו"ע (סי' תריח סעי' ז) שחולה הצריך לאכול ביוה"כ בגמר סעודתו מברך ברכת המזון ואומר: יעלה ויבא בבונה ירושלים (ויאמר וזכורנו לטובה ביום הכיפורים הזה). ואם חל בשבת אומר רצה והחליצנו. [מ"ב (ס"ק כט)]. ומ"מ דעת המשנה ברורה (שם ס"ק כט) שמחמת שיש חולקים בזה (וסוברים שאינו צריך לומר יעלה ויבא ורצה), אם שכח לומר יעלה ויבוא, או רצה והחליצנו כשחל בשבת, וזכר אחר שסיים ברכת בונה ירושלים אינו חוזר.
הזכרת יוה"כ בכרכת מעין שלש (ורצה והחליצנו כשחל בשבת)

אם צריך לברך ברכה אחת מעין שלש, ויספיק ויאמר וזכורנו לטובה ביום הכיפורים הזה. [הגרשז"א זצ"ל (שש"כ פ"ליי אות לג) והאדר"ת (תפלה לדוד עמי' קכג) הסתפק בדבר ולא הכריעו]. ואם חל בשבת יספיק גם ורצה והחליצנו ביום השבת הזה.

רחיצה

אסור לרחוץ ביום הכיפורים, בין בחמין בין בצונן, ואפי' להושיט אצבעו במים, אסור. [שו"ע (סי' תריג סעי' א)]. וי"א שאיסור זה הוא אף בשאר משקים. [נהר שלום (ס"ק ט) ע"פ הפרי"ח (ס"ק א)]. וי"א שדוקא במים יש משום איסור רחיצה, אבל בשאר משקים שבשאר ימות השנה יש בהם משום בזיון אוכלין אין איסור רחיצה ביוה"כ. [כן צידד בנהר שלום (שם). ועיי' ברש"י (וימא ע: ד"ה וברחיצה)].

גופו מלוכלך

אם היו ידיו או רגליו או שאר גופו מלוכלכים בטיט או בצואה, או שנטף דם מחוטמו, מותר לרחצם, שלא אסור אלא רחיצה של תענוג. [שו"ע (שם)]. ומ"מ צריך לזהר שלא ירחץ אלא מקום המטונף ואם גופו מלוכלך בכמה מקומות והוא טורח לרחוץ מקומות המטונפים כל א' בפניו מותר לכנוס במים לרחוץ כל גופו בפ"א כדי להסיר הלכלוך שעליו (לא להנאת רחיצה רק להעביר הלכלוך). [מ"ב (ס"ק א)].

להעביר זיעה

אם הזיעה הרבה ורוצה לרחוץ להעביר הזיעה מותר כיון שאינה רחיצה של תענוג ומ"מ כמו שאינו אסטניס ואי"צ לרחיצה זו כ"כ נכון להחמיר שלא לרחוץ בשביל העברת הזיעה שיש שאסור לסוך בשמן להעביר הזוהמה. [מ"ב (שם ס"ק ב). ועיי' בשע"י"צ (אות ד) דנכון להחמיר לכתחלה לחוש לדעת הבית"ח והפני"ח שמתמירין בזה, ולדעתם הא דקאמר הטור ושו"ע שלא אסור אלא רחיצה של תענוג, לאו דוקא, ואתי רק לאפוקי היכי כי הרחיצה היא רק להעביר הלכלוך].

לצורך רפואה

החולה רוחן כדרכו, אף על פי שאינו מסוכן. [רמ"א (שם סעי' ט)]. וכן הבא מן הדרך ורגליו כחות, מותר לרחצן, כי אין זה בכלל רחיצה לתענוג. [רמ"א (סי' תריג סעי' ב)]. וכ"ש משום רפואה גמורה מותר לרחוץ במקום שאין איסור משום רפואה בשבת [אמ"כ הוא חולה שאב"ס]. [מ"ב (ס"ק ז) דלא גרע ממי שמא בן הדרך ורגליו כחות].

יולדת

יולדת שהיא תדירה בדמים פשיטא שיכולה לרחוץ בשרה הן מפני שהיא כחולה והן מפני חסרת טנינו. [ערוה"ש (אות ט)].

לצורך מצוה (כגון כבלת פני רבו)

אין איסור רחיצה כשעושה לצורך מצוה ואינו מכיון כלל להנאת רחיצה (כגון לעבור נהר בגופו ע"מ לקבל פני רבו). [שו"ע (שם סעי' ה)]. ואשה ששובשת לבנים ביוה"כ מותרת לרחוץ מעט בין ויכותיה. ולא תרחץ בבגד כי אם ביד שלא תבוא לידי סחיטה. [מ"ב (ס"ק לא)].

במקום הפסד (כגון החולץ לשמור על פירותיה)

אין איסור רחיצה כשעושה משום הפסד ממון ואינו מכיון כלל להנאת רחיצה (כגון לעבור נהר בגופו במים עצמן ע"מ לשמור על פירותיו). [שו"ע (שם סעי' ה)].

לצורך חיטוי – שימוש באלכוהול גל

הצריך לטפל בחולה וכדו' ולצורך צד צריך לחטאות ידיו, מותר לו לרחצם כיון שאין זה רחיצה של תענוג. [פשוט. וכן דעת הגרני"ק זצ"ל (חוט שני יוה"כ עמי' קלג)]. ועי"כ מותר למוהל קודם המילה לשטוף ידיו ע"מ למנוע זיהום לתינוק. [הגרש"י"א זצ"ל (אשרי האיש חי"ג פכ"ג אות טא)]. וכן מותר לשטוף ידים בסבון או באלכוהול גיל ע"מ למנוע חשש הדבקות של גנף הקורונה.

[כי אין זה בכלל רחיצה של תענוג ועי"כ שריא כמבואר לעיל].

רחיצת פניו

מי שהוא אסטניס ואין דעתו מיושבת עליו עד שיקנח פניו במים, מותר. [שו"ע (סעי' ד)]. ונהגו להחמיר בזה אפי' ברחיצת העינים, שהיא קצת רפואה. [רמ"א (שם)]. ואם פניו מלוכלכים קצת או שיש לו לפלוף על עינו יכול להחלל אצבעו במים ולרחוץ במקום הלכלוך או בכדי להעביר הלפלוף רק יזהר שלא לרחוץ רק מקום המלוכלך בלבד. [מ"ב (ס"ק ט)].

כלה תוך ל' לנישואיה

כלה, כל שלשים יום אחר נשואיה מותרת לרחוץ פניה, כדי שלא תתגנה על בעלה. [שו"ע (שם סעי' ז) ומ"ב (ס"ק כו)]. וי"א שזה היה בזמניהם שלא היו כה"ח כ"ל בבה"ח אלא בזה"ח שאינו רואה אותה כל היום לא נוהגין בזה היתר. [מ"ב (ס"ק כו) בשם החת"י"א].

מגבת רטובה (ממחטות לחות)

אסור להצטנן באמצעות מגבת לחה וכדו', אם הוא טופח על מנת להטפוח כי עובר להחליחת לגופו ומתענג. [שו"ע (סעי' ט) ומ"ב (ס"ק כג)]. ואסור לשרות מפה מבעי"י ולעשותה כמין כלים נגובים ולהצטנן בה ביוה"כ, כי יש לחוש שלא תנגב יפה ויבא לידי סחיטה. [רמ"א (שם)]. ועל כן אסור להשתמש בממחטות לחות אפי' אין טופח ע"מ להטפיה. [הגרני"ק זצ"ל (שם עמי' קלד)]. אבל מותר לקנח ידיו ורגליו ערב יוה"כ במפה ולמחר מעבירה על עיניו כשעדיין קצת מקינוח ידים של אתמול כי בזה לא חוששים לסחיטה. [מ"ב (ס"ק כח)].

לצינן גופו במים

אסור להצטנן בכלים שיש בהם מים, אפילו אם חסרים, בין של חרס בין של מתכות. [שו"ע (שם סעי' ט)]. בשל חרס משום שיש לחוש שהכלי יסלוט המים הבלועים בו ובשל כסף משום שיש לחוש אולי יפול הכלי מידו וישפכו המים שבו. [ט"ז (ס"ק ט)]. אבל אם הכלים ריקים, שלא שייך החששות הנ"ל, מותר. [שו"ע (שם)].

טבילה למי שנטמא

מי שראה קרי, בזמן הזה, ביום הכפורים, אם לח הוא, מקנחו במפה רדיו, ואם יבש הוא, או שנתלכך גופו, רוחץ מקומות המלוכלכים בו לבד, ומתפלל, ואסור לרחוץ שאר גופו או לטבול, או לשפוך עליו ט' קבין מים, אף על פי שבשאר ימות השנה הוא רגיל לטבול לתפלה. [שו"ע (שם סעי' יא) ומ"ב (ס"ק כט)]. כי בזמן הזה מעיקר הדין אין צריך טבילה לבעל קרי לא לדברי תורה ולא לתפלה ואין להתיר משום זה איסור רחיצה. [מ"ב (ס"ק ל)].

לבו נוקפו

אדם שדרכו לטבול בכל ימות השנה לקריו בו ביום, ואפילו בזמן הקור הגדול, אם לבו נוקפו מאד ומבולבל הרבה בהיותו בלי טבילה, יש מקום להתיר לו לטבול לקריו. אבל סתם אדם ודאי אסור לו. [רב פעלים (אוי"ח ח"ב סי' סא ד"ה ועוד ישי), עיי"ש טעמו. ועיי' בשבט הלוי (ח"א סי' קסה) שהתיר בהוראת שעה לשיץ שראה קרי שיטבול כי לוותר שלא יהיה שיץ היה בלתי אפשרי כמובן, עיי"ש].

טבילת ידים

בזמן הזה אסור לאשה לטבול ביוה"כ, אפילו הגיע זמן טבילתה בו ביום. [שו"ע (שם סעי' יב)].

התינוקות מותרים ברחיצה

התינוקות מותרים ברחיצה. [שו"ע (סי' תרט"ו)] אלא שבזמנינו שלא רגילים ברחיצה ואין זה בכלל עניניו לקטן, אם אין התינוק זקוק לכך אין להקל אפילו עיי' עכו"ם. [מ"ב (שם ס"ק ג)]. ואם התלכלך ביותר מותר לרחצו. ואע"פ שאבג זה נמצא הגדול רוחץ ידיו אין חשש כיון שאין זה רחיצה של תענוג. [עיי' במ"ב (סי' תקנ"ד סי' יט) ובמחש"ש (סי' תרט"ו ס"ק א)]. וקטן שמחנכין אותו באכילה, מחנכין אותו באיסור רחיצה. [רמ"א (שם)]. ולענין רחיצתו בחמין ביו"ט עיי' במ"ב כאן ס"ק א' וסי' תקי"א ס"ק י"ב]. ורחיצת פניהם וידיהם של ילדים קטנים שלא לשם תענוג אין להחמיר בכל כלל. [הגרש"י"א זצ"ל (אשרי האיש חי"ג פכ"ב אות ד)].

רחיצת הפה

אין לרחוץ הפה ואף במקום צער גדול אין להתיר. [רמ"א (סי' תריג סעי' ד) ושו"ע (סי' תקס"ו סעי' ג) ומ"ב (שם ס"ק א)].

מזי פה

אין לרחוץ הפה במי פה אע"פ שאינו ראוי לאכילה אסור. [מט"א (שם סוף אות ה). ודעת הגרני"ק זצ"ל (חוט שני יוה"כ פ"ה עמי' קלג) לאסור במי הפה כנ"ל].

במקום חולי

הנצרך לשטוף פיו מחמת מיוחש בלשון או בגרון (ולאחר מכן פולטו), והוא צריך לעשותו בכל יום, ואם לא יעשהו יהיה לו צער גדול, ולא יוכל להתפלל כראוי, רשאי לעשות כיון באמצעות משקה מר. [שבה"ל (ח"ד סי' נד אות ו) והגרשז"א זצ"ל (שלחן שלמה ערכי רפואה ח"ב עמי' רצג) והגרני"ק זצ"ל (שם עמי' קלג)].

לצורך חיטוי

מותר לשטוף הפה בחומר מר קודם מציצת הדם בברית מילה, על מנת למנוע זיהום לתינוק. [הגרש"י"א זצ"ל (אשרי האיש חי"ג פכ"ג אות נא)].

נטילת ידים

שחרית

נוטל אדם ידיו שחרית ומברך על נטילת ידים, ויזהר שלא יטול אלא עד סוף קשרי אצבעותיו. [שו"ע (סי' תריג סעי' ב)]. ונוטל כדרכו בכל השנה ג"פ כיון שבלא זה לא יכול ליגע בידיו לפה ולעינים ולאזן משום סכנה וגם שסתם ידים מלוכלכות הן בבוקר, שהרי אינו נוהר כל הלילה ממגע בית הסתרים ועל כן לא גרע מאם היה מלוכלך בטיט. ומ"מ פניו לא ירחץ כלל. [מ"ב (ס"ק ג) ושע"י"צ (אות ה)]. ולא יכוין להנאת רחיצה רק להעביר הרוח רעה מעל הידים. [רמ"א (שם)].

אחר יציאתו מבית הכסא

אם הטיל מים ושפשף בידו, או עשה צרכיו וקנח נוטל ידיו עד קשרי אצבעותיו (אם אינו מלוכלך למעלה ממקום זה). [שו"ע (שם סעי' ג) ושע"י"צ (אות ט)]. ואם לא קינח ולא שפשף ואין דעתו להתפלל, נח' הפוסקים אם מותר לו ליטול ידיו, ועל כן נכון ליגע בחלק המכוסה בגוף (המחיים נטילה) כי באופן זה לכל הדעות מותר לו ליטול ידיו (עד קשרי אצבעותיו). [מ"ב (ס"ק ד) ובערוה"ש (אות ג)]. במה דברים אמורים בליטול יוה"כ אחר התפלה אבל ביום שמתפללין כל היום אם הטיל מים אף על פי שלא שפשף או עששה צרכיו אף שלא קינח מותר ליטול ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו. [מ"ב (ס"ק ד)]. ואף בתי' כסאות שלנו שהם נקיים דינם כנ"ל. [הגרני"ק זצ"ל (פ"ה ס"ק כב עמי' קלג)].

אחר יציאתו מבית הכסא ולא עשה צרכיו

היוצא מבית הכסא (ולא עשה צרכיו כלל) ניקה ידיו במידי דמנקי (כגון ע"יי שפשוף בבגד) בלבד. ואם לבו נוקף מחמת שאינו נוטל ידיו מותר לו ליטול כדי שיהיה יכול להתפלל בדעה מיושבת. [בה"ל (סי' תריג על סעי' ג ד"ה ואם רוצה)].

אחר נגיעה במקומות המכוסים

אם נגע בגופו במקומות המכוסים ששם הוא מקום זיעה אפילו לא נגע רק באצבע אחת צריך לרחוץ כל ידו עד קשרי אצבעותיו. ואם נגע בידו בטיט או ברפש א"צ לרחוץ רק מקום המלוכלך בלבד. והיינו אפילו לתפלה. [מ"ב (ס"ק ו)].

לפני התפלה

אם לא עשה צרכיו כלל אין לו ליטול ידים בשביל תפלה בלבד אף שבשביל תפלה בלבד אין לו ליטול ידים כ"א בשחרית משום שנעשה כבריה חדשה. [מ"ב (ס"ק ה)].

כהן העולה לדוכן

כהן העולה לדוכן נוטל ידיו כדרכו עד הפרק, אע"פ שהן טהורות, כי רחיצה שאינו מכוין בה לתענוג, מותרת. [שו"ע (סי' תריד סעי' א) ומ"ב (ס"ק א). ועיי' כבה"ח (אות יד) שה"ח לויים במקום שנהגו].

סיבה

בגוף ובשער

אסור לסוך ביוה"כ אפילו מקצת גופו. [שו"ע (סי' תריד סעי' א)]. ואף שערו אסור. [ערוה"ש (וי"ד סי' שפא אות ו)].

במה אסור לסוך

איסור זה הוא בדברים שהדרך לסוך בהם כגון שמן וכדו'. [מ"ב (סי' תקנ"ד ס"ק כו וסי' תריג ס"ק ב)].

מזי גוישם / דאורדורניט ספריי

לסוך גופו במי גוישם, יש אומרים שאסור משום שהוא כסיכה. [הגרש"י"א זצ"ל (אשרי האיש חי"ג פני"ג אות ט) ואור לציון (ח"ד פ"י"ב אות ט)]. וש מקילים אם יש צורך גמור בכך כי אין זה בכלל סיכה. [הגרש"י"א זצ"ל (הליכ"ש פ"י"ד סוף הגה ס"ב)]. והארכנו בזה בסי"ד בשמעתא עמיקתא גליון תרס"ב].

סבון נוזלי

אין שימוש בסבון נוזלי משום סיכה (אולם משום איסור רחיצה יש בו). [אור לציון (שם אות ה)].

דוחה ידיושיים

מותר לשים נוזל/קרם וכדו' [באופן שאין משום איסור ממרח] דוחה יתושים על הגוף אם יש צורך בכך. [נשאין (סי' תריד סעי' א) ומ"ב (ס"ק א). ועיי' כבה"ח (אות יד) שה"ח לויים בשבתון (עמי' שי בהגה)].

קרם למניעת מכת שמש

מותר לתת משחה (באופן שאין משום איסור ממרח) למנוע מכת שמש. [שבת שבתון (עמי' שי בהגה) כיון שהיא סיכה למנוע מחלה].

איפור

יש אומרים שיש באיפור משום איסור סיכה (ובל"א"י יש בו משום מלאכת צובע - ואיפור שיש בו משחה וכדו' אסור משום סיכה ומשום ממרח). [נטעי דבראל (ביחמ"צ ח"יב פני"ג אות ה) בשם בעל האג"מ נקט שיש בסתם איפור משום סיכה. אלא דצ"ע דלכאורה שהרי אין האבק נבלעת בגוף ואדרבה אין כוונה שתבלע ע"מ שתחזיק יותר זמן, ובכה"י י"ל דאינו בכלל סיכה, דחנה המ"ב (סי' תקנ"ד ס"ק כו ושע"י"צ אות לו) למד מדברי התוס' ישנים (וימא ע: ד"ה מנין) בשם ר"ת דדוקא דבד שדרכו לסוך בו איכא איסור. ועיי' בתוס' (נדה לב). ד"ה וכשמן) שכת' בשם ר"ת דאין סיכה אלא בשמן כי נבלע בגופו טפי. ובני"ד אינו כן, וכן שמענו מא' מחשובי החוראה שאין באיפור משום סיכה כשתייה. והארכנו בזה בסי"ד בשמעתא עמיקתא גליון תרס"ב. ולענין איסור צובע עיי' באג"מ (אוי"ח ח"א סי' ק"ד וחי"ה סי' ב) דלדורו את הפאודער (אבקה) לבן על הפנים שלא מתקיים כלל אין בזה איסור צביעה. ובדרך זה כתב בקצות השלחן (סי' קמו רס"ק כ), אולם דעת הגרשז"א זצ"ל (שש"כ פ"ד הגה קעג) לאסור בזה].

לצורך חולה / מחמת פצעים

חולה, אפילו אין בו סכנה רשאי לסוך. [שוי"ע (סי' תריד סעי' א)].
וכן מי שיש לו חטטין בראשו וכו', רשאי לסוך. [שוי"ע (שם)], והיינו דוקא במקום שנוהגין לסוך בחול אפילו איש בריא אבל במקום שנוהגים לסוך בחול איש בריא אסור לסוך ע"ג חטטין בין ביום טוב ובין בשבת כי מוכח שעושה משום רפואה. [מ"ב (סי"ק ב). ובת' הגר"י (אות א) שהקילו לצורך חולה משום שאולם אין הסיכה לשם תענוג כלל. ובדרך זה כת' הכה"ח (אות ה) והוסיף עוד טעם, מפני שבכה"ל לא גזרו רבנן].

כלה תוך ל' לנישואיה

כלה, כל שלשים יום אחרי נישואיה מותרת לסוך פניה, כדי שלא תתגנה על בעלה. [מ"ב (סי' תקנד ס"י"ק כט) לענין ת"ב. ועיי"ש בשעה"צ (שם) ששמעו מדבריו שה"ה לענין יוה"כ. אע"פ שיש לחלק דשאני ת"ב דקיל טפי שהרי לענין יוה"כ סיכה להעביר וזהמה אסורה ובת"ב מותרת. אלא שמ"מ יזיל שכלכה לא גזרו זז"ל כלל. ועי' בשבת שבתון (עמ' שיא)].
ומ"מ זה היה בזמניהם שלא היו בבהכ"נ כל היום, אבל בזה"ז שנומצאים במשך היום בבית הכנסת וממילא אינו רואה אותה לא נוהגין בזה היתר. [מ"ב (סי' תריג ס"ק כו) בשם החי"א].

קטנים

התינוקות מותרים בסיכה. [שוי"ע (סי' תרטז)].
אלא שבזמנינו שלא רגילים בסיכה, אם אין התינוק דקוק לכך אין לחקל. [מ"ב (שם ס"יק א)].
ומכל מקום קטן שמחנכין אותו באכילה, מחנכין אותו באיסור סיכה. [רמ"א (שם)].

נעילת הסנדל

נעלי עור

אסור לנעול סנדל או מנעל של עור. [שוי"ע (סי' תריד סעי' ב)].
ואסור אפילו לטייל בו בבית ממטה למטה. [מ"ב (סי"ק ז). ואף אם עומד במקומו אסור. [כן מוכח מהרמ"א (שם סעי' ב) וכן הוכיח החלקת יעקב (ח"ב א"ח סי' ה). ועי' בא"י מבוססאניש (סי' תריג על סעי' א) אם איכא בכה"ג איסור תורה].
וכן לנעול מנעל ברגל אחד אסור. [בה"ל (רס"י תריד ד"ה אסור לנעול)].

נעלי גומי וכד'

נעליים של גמי או של בגד או של שאר מינים, מותר אפי' לצאת בהם לרה"ר. [שוי"ע (סי' תריד סעי' ב)].
כי כל ששאינו של עור אינו נקרא מנעל אלא מלבוש. [מ"ב (סי"ק ח)].
ועי' בסמוך.

נעלי גומי נוחים

יש מאחרונים שמחמירים בשל עץ אפילו אינו מחופה עור. וכן יש מחמירים שלא לצאת במנעל העשוי מלבדים או גומי ועשוי כמנעל שלנו והוא מגין על רגל ואינו מרגיש כלל שהוא יחף ולא בכלל עינוי הוא. ולמעשה אף שאין למחות ביד המקלילן, מ"מ מי שאפשר לו נכון להחמיר בזה ולילך בנעלי בד רכות באופן שירגיש הקרקע למטה ברגליו ומרגיש שהוא יחף.
אכן אין צריך לצאת החוצה נכון יותר שילבש אלו ולא מנעלים של עור שיש בהם איסור מדינת משא"כ אלו שהם רק משום חומרא. [מ"ב (סי"ק ח) ושעה"צ (אות ח)].
והמנהג להקל. [הגרש"י"א זצ"ל (הליכ"ש מועדים פ"ה אות ה והגה לא) כיון שאנו כאיסטניסים לענין זה לא נהגין חומרא בדבר. וכן פסקו בעל השבט הלוי (מבית לוי חייג עמ' מא) והגרשי"א זצ"ל (ח"ג פכ"ב אות ז)].
ואף המחמיר בדבר אי"צ ללכת יחף ממש. [בה"ל (שם ד"ה או של) דלא כבח"ח].

נעל מעורב בעור

נעל מחומה שאינו של עור אבל מחופה הוא בעור מלמעלה או למטה, אסור. [שוי"ע (סי' תריד סעי' ב) ומ"ב (סי"ק ו)].
[מ"ב (סי' תקנד ס"ק לא)].
ומ"מ נעלים סינטטיות שרק הרצועות מעל כף הרגל עשויות מעור, מותר לנועלן באופן שרצועות העור אינם נוגעים ברגליו. [הגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג אות יב)].

נעלים הנראים נעלי עור

נעלים סינטטיות דמויות עור מותר לנועלם משום שבזמנינו אין בהן משום מראית העין, כי כולם יודעים שיש נעלים כאלו בשוק. [הגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש פעי"א אות יב). ואם הם נראים ממש כנעלי עור יש לאסור משום מראית עין. [מנח"ש (תני ס"ג נג אות ג). רדעת הגרשי"א זצ"ל (הלכ' נח בחב פ"ב הגה 48) דנעלים סינטטיות שרגילים לנועלן בכל ימות השנה אסורים מן הדין ביוה"כ ותי"].

מדרסים מצופים עור

י"א שאין להשתמש במדרסים ממכת וכדו' המצופים בעור. [הגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש פעי"א אות יב)].
וי"א שמי שמצטער הרבה להם במדרסים יש לו מקום להקל והמחמיר תבא עליו ברכה.
וכן נראה עיקר. [תלקע יד ע"ב אות ס' ויר' אות ב] עיי"ש טעמו. ובדרך זה נקט הגר"י"ק זצ"ל (חוט שני עמ' קלו). ובשש"כ (פלי"ט אות לו) היקל לגמרי בזה. ועיי"ש (פ"י"ח אות כא) שיציאה לרה"ר במדרסים מותרת כשהם בנעלים, אבל לא כשהם בסנדלים פתוחים].

עמידה על שטחי של עור

מותר לעמוד על כרים וספות של עור, שאין זה הנאה דרך נעילה ולא אסרו אלא כשהוא מנעילו ברגליו, ומ"מ יש אומרים שהמחמיר תבא עליו ברכה. [רמ"א (שם) ומ"ב (סי"ק טו)].
וי"א שאין כאן בית מיוחד כלל.
וכן עיקר. [מ"ב (שם)].
אולם כל זה שלא בשעת תפלת י"ח, אבל בשעה שמתפלל תפלת י"ח אסור לעמוד ע"ג כרים וספות אפילו אין של עור, משום שנראה כמתנאה אם יעמוד או על כרין וכסותות ואפילו אינן גבוהין ג' טפחים. אבל מותר לעמוד כשהוא איש מצונן על מעט עשבים להפסיק בינו לבין הקרקע (שאין זה דרך גאוה כלל). [מ"ב (שם) ושעה"צ (אות יא)].

ילודת תוך ל' יום/חולה שאין בו סכנה

החיה, כל שלשים יום מותרת לנעול את הסנדל, כי עד אותו הזמן הצינה קשה לה. [שוי"ע (סי' תריד סעי' ג) ומ"ב (סי"ק ו)].
וכן הדין לחולה אפילו אין בו סכנה, וכן מי שיש לו מכה ברגליו. [שוי"ע (שם)].
וכן הדין לכל מי שהצינה קשה להם. [מ"י (שם). ועי' בהח"ל (שם ד"ה והוא איסטניס)].
ומכל מקום בזמנינו שאפשר במנעלים שאינן של עור יש להחמיר בדבר. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש אין אות ב ועי' מנח"ש תני סי' ז עמ' מג, שפ"ל פליט הגה קיט ונשמ"א ח"א סי' תריד ס"ק א). אולם דעת הגר"י"ק זצ"ל (חוט שני פ"ה עמ' קלח) שאף בזמנינו מותר לילודת ולחולה לילך עם נעלי עור כי אחרי שהז"ל קבעו שזה מותר אי"צ להפח תחלופים למנעל הרגיל. ועי' בפר"ח (סי' תריד על סעי' ד) ובשיח יצחק (יומא עז' ד"ה אם)].

טלמורל נעלים במקום המקום (דין מוקצה)

נעלי עור גם אם אינו עתיד להשתמש בהם ביום אינם בכלל מוקצה. [כי ראויים בשימוש במצבים הני"ל. וכן פסק הגר"י"ק זצ"ל (חוט שני יוה"כ עמ' קלו).
וכן צידד הגרשז"א זצ"ל (פ"ה אות כא)].

לחזירה מנגיעה בנעלים

יש להשתדל שלא יגע בנעלים כי אם ע"י בגד, כדי שלא יצטרך ליטול ידיו, ואם נגע בהם שלא ע"י בגד צריך ליטול ידיו במקום שנגע בהן. [מ"ב (ס"ק יד)].
וכי"ז לענין נעלי עור אבל נעלי גומי י"א שאין צריך ליטול ידים אף בכל השנה כי דוקא בשל עור יש חובה ליטול. [נרד"י (סי' ד) והחו"מ (ארחות רבנ ח"ג עמ' קפז)].
ויש מחייבים אף בזה. [בן איש חי (דברים אות כא)].

קטנים

התינוקות אסורים בנעילת הסנדל, שאין זה עינוי לקטן אם לא ינעל נעלי עור. [שוי"ע (סי' תרטז סעי' א)].
ומכל מקום אם הקטן יצטער בשל ההליכה בלא נעלים, כגון שמוג האויר הוא קריר ואפשר שיצטנן, או שיש לחשוש שידרוך על קוצים וכדומה, ואין לו נעלים שאינם נעלי עור, מותר לו לנעול אף נעלי עור, וגם מותר לגדול להנעילם לו, אם הקטן אינו יכול לעשות כן בעצמו. [הגרשז"א זצ"ל (חנינון הקטנים למצותי הגה קצה-קפז)].

ת שח"מ

פרישה ושאר הרהקות

יום הכיפורים אסור בתשח"מ בין בלילה בין ביום, ועל כן דינה כאלו היא נדה. [שוי"ע (סי' תרטז סעי' א)].
וחייבים בשאר ההרחקות שנתבארו ביו"ד סימן קצ"ה. [מ"ב (סי"ק א) ובה"ח (אותיות ג-ד)].
בין בלילה בין ביום. [מ"ב (סי"ק א) ושעה"צ (סי' תקנד אות מד) דלא כחט"י (סי"ק א) שמיקל בנגיעה ביום.
וכן פסק הבן איש חי (יו"לך אות טו) אלא שלאזה צורך יש לסמוך על המתירים. אולם הכה"ח (אות ב) כתב להחמיר בכל ענין].

נטמא

הרואה קרי בליל יוה"כ ידאג כל השנה [שוי"ע (שם סעי' א)], כי אולי לא קבלו תעניתו ומראים כי שהקב"ה אחץ פחפ' בשימושיו. ואף אם עלתה לו שנה אינו מובטח שהוא בן עוה"ב. וכל זה כשלא היה מחמת רוב אכילה ושתיה או מחמת הרחרור וכדומה. [מ"ב (סי"ק ג) ועיי"ש התיקון למי שנכשל ח"ו בזה].
ואם עלתה לו שנה מובטח לו שהוא בן העולם הבא. [שוי"ע (סי' תרטז סעי' א)].
ומ"מ דברים אלו אמורים במי שאירע לו הדבר שלא מחמת טבעו כלל, כגון מי שנשוי ובן מ' שנה ומעלה ומלא בתורה ויראה. [הגר"י"ק זצ"ל (קריינט דאגרתא ח"א סי' קסה-ח)].

דיני התפילה וידויו

אופן אמירת הוידוי

אין צריך לפרט החטא, ואם רצה לפרט, הרשות בידו, ואם מתודה בלחש, נכון לפרט החטא. [שוי"ע (סי' תרו סעי' ב)].
כדי שיתבייש יותר כשמוזכר חטאיו. [מ"ב (סי"ק ח)].
ומה שאומרים על חטא בסדר התפלה לא חשיב פורט, הואיל והכל אומרים בשוה אינו אלא כנוסח התפלה. [רמ"א (שם)].
וכשמתפלל בקול רם אסור לפרט החטא אא"כ הוא מפורסם לרבים (ובאופן זה אף כשהוא חטא של בין אדם למקום יש מקום להקל). [רמ"א (שם) ומ"ב (סי"ק ו). ועי' בשעה"צ (אות ג)].
וכן ש"ש כשחוזר התפלה, אסור לו לפרט החטא. [רמ"א (שם)].

עיקר הוידוי

י"א שעיקר הוידוי הוא "אבל אנחנו חטאנו". [רמ"א (שם סעי' א)].
וי"א שצריך לומר ג"כ "עוינו פשענו". [מ"ב (סי"ק יב)].
ויש שנקטו שגם "אשמנו" יש לצרף לעיקר הוידוי. [שעה"צ (אות יא)].
ומ"מ כשיאמר סתם חטאתי יצא ידי מצות וידוי. [מ"ב (סי"ק ח)].

לחזור להתוודות בחזרת הש"ץ (כמה ודויים אומרים)

דעת השו"ע (סי' תרו סעי' ג) שהיחידים אי"צ לחזור ולהתודות בשעה שהש"ץ מתוודה בחזרת הש"ץ. אולם דעת הרמ"א (שם) שצריכים לחזור ולהתודות. וכן המנהג בזמנינו. [מ"ב (סי"ק יא)].
וצריך כל יחיד לומר עשר וידויים ביוה"כ לפחות, ד' בארבע תפלות וד' בחזרת הש"ץ ושתים פעמים אחד במנחה ואחד מעריב כנגד י"פ שהיה כ"ג מזכיר את השם ביוה"כ. [מ"ב (סי' תרכ ס"ק ב). ועי' בשעה"צ (אות ג) שכת' דמה שאומר מעריב עוד פעם א' בתוך סליחות לא חשיב, דלא חשיב אלא מה שאומרים בתוך תפלה].
ואף המתפלל ביחידות ראוי שיתוודה עשרה פעמים. [הגרש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פכ"א אות טז)].

אמירת העמידה

צריך להתוודות מעומד, ואפילו כששומע מהש"ץ והוא התודה כבר, צריך לעמוד. [שוי"ע (סי' תרו סעי' ג)].
כי כך הוא דרך הכנעה יותר ומתודה בלב שלם. [מ"ב (סי"ק ו)].
ולא יסמוך עצמו על דבר שאם ינטל אותו דבר יפול, ואם סמך צ"ע אם יחזור ויתודה. והעמידה צ"ל עד אחר "יעל החטאים שאנו חייבים עליהם ארבע מיתות ב"ד". [מ"ב (סי"ק ו) ושעה"צ (אות יב)].

זקן וחלש

זקן או חלש יכול להתודות ע"י סמיכה. [ברכ"י (סי' קלא סי"ק ח)].
ואם יכולים יעמדו ללא סמיכה כע"פ באמירת "אבל אנחנו חטאנו". [הגר"י"ק זצ"ל (חוט שני יוה"כ עמ' קח)].

לשחות בשעת הוידוי

טוב לתתלה שישחה כמו במודים. ואם קשה לו השחיה יש להקל, ודי שיכוף מעט את ראשו, ובפרט בוידוי השני שחוזר ואומר עם הש"ץ. [מ"ב (סי"ק ו) ושעה"צ (אות ו)].

להכות על החזה

בשעת אמירת הוידוי כשמוזכר החטא יכה באגרוף על החזה או על הלב, כלומר אתה גרמת לי שאחטא. [מ"ב (סס"ק יא)].

הפסק בשעת הוידוי

אין לדבר בשעת הוידוי ואפילו באמירת על חטא, אכן לענות קדיש וקדושה יש לפסוק אפילו באמצע אשמנו. [מ"ב (סי"ק יא)].

לחזור להתוודות על עברות של שנים קודמות

אף על עונות שהתודה עליהם ביוה"כ שעבר ולא שנה עליהם יכול לחזור ולהתודות עליהם. [שוי"ע (שם סעי' ד)].
ואף בין אדם לחבירו (כגון גזל, גניבה וכדיו) אף על פי שמחל לו והשיב את הגזילה מ"מ מתודה ביוה"כ לעולם שמ"מ אף בין אדם למקום חטא. אבל אם הקניט חבירו בדברים או היה בכלל "עני המהפך בחררה", י"ל שבאופן זה כיון שביקש מחילה מחבירו והתודה ביוה"כ פעם אחת אי"צ להתודות שוב ביוה"כ שנית. [מ"ב (סי"ק יג)].

אמירת יהיו לרצון

אותם האומרים תמיד יהיו לרצון מיד אחר התפלה קודם תחנונים, ה"ה כאן יאמר יהיו לרצון קודם שמתחיל לומר אלקינו ואלקי אבותינו תבא לפניך תפלתנו וכו'. [מ"ב (סי"ק יג)].

נשים באמירת וידוי

אף נשים חייבות באמירת וידוי ביוה"כ. [חנינוך (מצוה שסד)].
אלא שאינן צריכות להתודות יי פעמים כיון שאין זה אלא מנהג. [הגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פכ"א אות טז).
וכן צידד הגר"ח"ק זצ"ל (פמ"י הגה נד)].
ויש נשים שנהגו לחקל שלא להתודות. נעי' בכה"ח (סי' תרו אות ד) שהביא כן בשם הפ"ל. ומ"מ כתב שם שהיותר נכון שיתוודו].

שכח להתוודות

אם שכח להתודות אינו צריך לחזור על התפלה, אלא יתוודה אח"כ ויכול לסמוך על הוידוי שבחזרת הש"ץ. [הגרשז"א זצ"ל (המחזור המפורש יוה"כ עמ' 1 אות א)].
ואם שכח להתוודות בתפלת מנחה שבערב יוה"כ וזכור לאחר שאכל סעודת המפסקת יתוודה סמוך לחשיכה. [הגרשז"א זצ"ל (שם אות ב)].
ויכול לסמוך על תפלה זכה כמבואר לעיל.

קריאת התורה

עליה לתורה למי שאינו מתענה

האוכל ביוה"כ מחמת חולי, מותר לו לעלות לתורה ביוה"כ בבוקר (אבל לא במנחה, כי הדבר תלוי במח' אם רשאי לעלות), ואם חל יוה"כ בשבת עולה אף במנחה. [נעי' ברע"א (ק' סי' כד), בחת"ס (עונן), בשש"כ (פלי"ט אות לח) ועוד].
ואם אכל פחות פחות מכשיעור יכול לעלות (אף במנחה). [מרחש"ת (ח"א סי' יד אות ד), מקראי קדש (נמים נוראים סי' לו) והגרשז"א זצ"ל (שש"כ פלי"ט אות לח הגה קכב)].
וכמו"כ מי שאכל כשיעור מאכל שאינו ראוי לאכילה או משקה מר נחשב מתענה ועולה. [הגרשי"א זצ"ל (שבת שבתון עמ' רמא)].

סדר העבודה

במוסף אומר ש"צ סדר עבודה. [שוי"ע (סי' תרכא סעי' ז)].
כי עיקר עבודה של כ"ג היה במוסף ולכך אנו אומרים ג"כ כדי לקיים ונשלמה פרים שפתינו. [מ"ב (סי"ק יג)].

בריעות

נוהגין ליפול על פניהם כשאומרים והכהנים והעם, גם בעלינו לשבח. [רמ"א (שם)].

הש"ץ בבריעות

חזן הכורע בחזרת הש"ץ צריך להיזהר שלא יעקור מקומו. [רמ"א (שם)].
ויש נוהגים להקל בזה. [מ"ב (שם ס"ק טז) בשם הטי"ז].
והמנהג בזמנינו הוא להעמיד לו סטנדר בין לתיבה ובעמוד מסלקין הסטנדר ואי"צ לעקור רגליו. [מ"ב (שם וס"י קד סי"ק א)].
והמנהג שהחזן כורע לאחר שהצבור כרע. [לבושי מרדכי (ח"ג סי' ב), מהרש"ג (ח"ב סי' לו) אף בדעת המט"א (שם אות יא) והגרשי"א זצ"ל (ישא יוסף ח"ב סי' קנז)].

לכרוע בשעה שהצבור כורעים

אם בעודו אומר פיוטים הציבור כבר נופל על פניהם, יפסיק תפלתו ויפול על פניו עם הצבור. [מט"א (סי' תרכא אות יא)].

יזכור

נדרי צדקה והזכרת נשמות

נהגו לידור צדקות ביום הכיפורים בעד המתים. [שו"ע (סי' תרכא סעי' ו)]. ומזכירין נשמותיהם, דהמתים ג"כ יש להם כפרה ביוה"כ. [רמ"א (שם). ועי' בגשר החיים (ח"א פלי"א אות ח) שיש נוהגים שלא להזכיר ילדים שנפטרו פחות מבן י"ג שנים ויש שלא מזכירין פחות מבן כורבים מזכירים אפילו אלו שלא הגיעו לכלל דעת משום שלילדים אלו יש להם חשבונות מגלגולים קודמים]. ולכן **קרא יוה"כ בלשון רבים ר"ל לחיים ולהמתים**. [מ"ב (סי' יח). ועיי"ש (ס"ק יט) שביאר דבשנדרין בעבורן דאמרין אלו היה חי היה נותן ג"כ צדקה (ואפילו אם היה עני היה טהור לב ורוצה ליתן) אבל בעבור רשע אינו מועיל. ואם התודה קודם מותו י"ל דיש לו כפרה וכנדיק חשוב, ומסתברא דאם הבן נותן בעד אביו בכל גווני מועיל להקל דינו דברא מוכה אבא].

יצאה בשעת יזכור

נוהגים שמי שהוריו בחיים יוצאים בשעת אמירת יזכור משום שאם אלו ישתקו נראה כהתגודדות ועוד משום עין הרע שאלו אורים יזכור ואלו לא אומרים. [שערי אפרים (פתחי שערים ש"י אות לב) וגשר החיים (ח"א פלי"א אות ד). ועי' עוד טעם בארחות חיים (ספינקא סי' תרסח אות ז)].

בשנה הראשונה

י"א שבשנה ראשונה לפטירת אביו או אמו נוהגים שאין אומרים יזכור. [קשו"ע (סי' קלג אות כא)]. וי"א שצריכים לצאת מבתהכניס. [נשם]. וי"א שצ"ע לצאת. [תחז"א (ארחות רבנו ח"י עמי רה) דלא שייך בזה משום העין רע ובכה"ל אג שייך טעם זה. ועי' משי"כ לעיל]. ויש אומרים שאף בשנה הראשונה אומרים יזכור. [גשר החיים (שם אות ו)]. ולמעשה הוודע בעצמו שלא יבוא לידי בכי יכול לומר אף בשנה ראשונה. [הגרשז"א זצ"ל (הלכ"יש תפלה אות ח)].

אמירתו ביחידות

מי שאין בידו לומר יזכור בצבור יכול לאמרו אף ביחידות. [גשר החיים (שם אות ו) והגרשז"א זצ"ל (הלכ"יש שם אות ט)].

אב הרחמים

אחרי יזכור אומרים אב הרחמים (אף ביוה"כ שחל בשבת). [לוח אר"י לגרימ"ט].

נעילה

זמנה

ניתן להתחיל תפלת נעילה מפגל המנחה, אבל לא לפני כן. [מ"ב (ס"ק ב)]. ועיקר זמנה כשהחמה בראש האילנות, הוא איזה זמן קודם תחלת השקיעה. [שו"ע (שם סעי' ב) ומ"ב (ס"ק ב)]. כדי שישלים אותה סמוך לשקיעת החמה, והיינו סוף שקיעה שהוא צאת הכוכבים וסמוך לזה היינו מעט זמן קודם צה"כ. [שו"ע (שם) ומ"ב (ס"ק ב)]. והמנהג באר"י להתחיל מפגל המנחה. [הגרצ"פ זצ"ל (מקראי קדש ימים נוראים סי' נא), הגר"ש דבליצקי (תפילת נעילה אות ב) ובה"ח (אות ז), וכתב שם שלהתחיל כשהחמה בראש האילנות אינו אלא למצוה מן המובחר]. וי"א שיכולין להאריך ולהמשיך בתפלת נעילה גם בלילה ואף על פי שהעיקר כסברא הראשונה, מ"מ עכשיו שנהגין כסברא אחרונה אין למחות בידם ומ"מ צריכין עכ"פ לזהר ולהתחיל בעוד היום גדול וגם יזהר לומר החרוז היום יפנה השמש יבוא ויפנה קודם הערב שמש דא"ל"כ הוא כדובר שקרים לפני ד'. [מ"ב (ס"ק ב)]. ואצל החזו"ן החישוב של זמן התחלת יוסיום תפלת נעילה היה כדי לסיים בצאת הכוכבים ושלא יהיה זמן פנוי מסיום הנעילה עד תפלת ערבית, שלא יגיעו בטעות לידי שתייה ואכילה, עי' חוט שני (יוה"כ פ"יב הגה נא עמי קע"ד).

אמירת והתגם

אומר במקום כתבנו, חתמנו. [רמ"א (שם)]. וכן כשמגיע לוכתוב יאמר וחתום וכן יאמר בספר חיים וכו' וזכר ונחתם. כי בנעילה הוא חתימת הגזר דין [מ"ב (ס"ק ג)]. ואם טעה ואמר כתבנו, א"צ לחזור. [מנהרי"ם (דעת הורה על סעי' ב) ושבת הלוי (ח"יד סי' נד אות ח)]. ומ"מ אם עדיין לא חתם הברכה יכול לחזור ולאומרו. [הגר"ש דבליצקי זצ"ל (שם אות ח)].

השיבות להתחזק בתפלה זו

נעילה הוא חתימת הגזר דין שנכתב ברה"ע על בני אדם לטוב או לרע ויזדור מאד בתפלה זו כי תכליתו של העשיית"ה הוא יוה"כ ותכלית יוה"כ הוא תפלת נעילה שהכל הולך אחר החיתום ואם לא עכשיו אימתי ולכן אף אם חלש הוא מחמת התענית מ"מ יאזור כגבור חלציו להתפלל במחשבה זכה וברורה ולקבל על עצמו נדרי התשובה באמת והבא לטהר מסייעין לו ויחתם בספר חיים טובים. [מ"ב (ס"ק ג)].

נשיאת כפים

נושאים כפים בנעילה. [שו"ע (סי' תרכא סעי' ה)]. ומנהג בני אשכנז בחו"ל שלא לישא כפים. [רמ"א (שם)]. ומ"מ אור"א ברכנו בברכה וכו' וכן שים שלום אומרים ואפילו הוא לילה שבזה א"צ קפי"א כ"כ לפי שהתחלת התפלה היה ביום. [מ"ב (ס"ק ט)]. ובאר"י נוהגים לישא כפים. [מיהו אצל החזו"א נהגו שלא לשאת כפים בתפלת נעילה עיי' הטעם לדבר בסמוך].

נשיאת כפים משהשכח

נושאים כפים דוקא מבעוד יום אבל אם כבר חשכה אין נושאין כפים כי הוקש נשיאת כפים לעבודה דכדכ"ב "לשרתו ולברך בשמו"י ועבודה הוא דוקא ביום, ולכן אם הזמן קצר יאמרו הפיוטים אחר התפלה כדי שיהא נשיאת כפים ביום. [מ"ב (ס"ק ח)].

בכין השמשות

אפילו אם הוא בין השמשות צריך עיון אם מותר לישא כפים כי נשיאת כפים הוקש לעבודה במקדש, והרי העבודה כשרה דוקא ביום ממש. אלא שאפשר שבוה יש להקל כבין השמשות דרב יוסי בצירוף דעת ר"ת, וצ"ע. [שעה"צ (אות יא)]. ועכ"פ בדיעבד יש לסמוך על השיטות שעד י"ג דקות ומנחה אחר השקיעה עדיין יום הוא. [הגרשז"א זצ"ל (הלכ"יש פ"ד אות ט)]. ועדיף לדלג מקצת פיוטים שבתוך חזרת השי"ע ע"מ לישא כפים לפני השקיעה. [הגרשז"א זצ"ל (שם)]. מיהו אצל החזו"א נהגו שלא לשאת כפים בתפלת נעילה כי בד"כ לא היו מספיקים לנשיאות כפים לפני השקיעה, ותחזו"א לא רצה למחר התפלה בשביל הנשיאת כפים, עיי' חוט שני (יוה"כ פ"יב עמי קע"ח).

תקיעת שופר

תוקעים בשופר. [שו"ע (שם סעי' ה)]. סימן לסילוק שכינה למעלה שנאמר עלה אלקים בתרועה. [מ"ב (ס"ק יב) ועי' עוד טעם שבהע"צ]. ותוקעין לאחר שאמר קדיש לאחר נעילה, ובקצת מקומות נהגו לתקוע קודם קדיש. [רמ"א (שם)].

תקיעה בבין השמשות ולפני הבדלה

מותר לתקוע אפילו אם חל בשבת ג"כ ואף על גב שעדיין לא הבדילו בתפלה מ"מ כיון שהתקיעות בכלל "חכמה" ואינה מלאכה לא החמירו בה רבנן ואפילו בבין השמשות מותר כי הוא שבות לצורך מצוה אבל אם הוא בודאי יום אסור לתקוע. [מ"ב (שם)]. ומ"מ ראוי לתקוע כנהוג לאחר כ"א דקות מהשקיעה. [הגרשז"א זצ"ל (הלכ"יש פ"ד הגה 35) כמ"ש בלוח אר"י].

סדר התקיעות

י"א שתוקעים תשר"ת. [שו"ע (שם סעי' ה)]. וי"א רק תקיעה אחת. [רמ"א (שם)]. והמנהג הפשוט באר"י כדעה הראשונה. [לוח אר"י (לגרימ"ט)]. ובחו"ל המנהג הפשוט כדעה השניה. **אמירת לשנה הבאה וגו'**

אחר שתקע המנהג שאומרים השי"ע והקהל לשנה הבאה בירושלים. [מ"ב (ס"ק יג)].

דינים שונים בתפלה

עמידה במשך התפלה

יש שעומדים על רגליהם כל היום וכל הלילה בשעת התפלה. [שו"ע (סי' תריט סעי' ה) ומ"ב (ס"ק יג)]. וטעם העמידה להיות דוגמת המלאכים ונשים לא יעמדו (כי אין יכולין להדמות להם). ואף האנשים רשאין לשעון ולסמוך על איזה דבר אם נחלשו. [מ"ב (ס"ק טו) ושעה"צ (אות יט)]. ומי שאינו יודע בעצמו שלא זיקק לו העמידה שיתנמנם בשעת תפלה או שלא יוכל לכוון כראוי, נברא היא בידו, ואפילו לעמוד ביום, אם יזיקק לו העמידה שיהא עיף ויגע ולא יוכל לכוון כראוי. [שעה"צ (אות יח)].

ש"צ שאינו יכול לעמוד בכל התפלה

מצוה להדר אחר ש"צ שיעמוד בכל התפלה, מיהו במקום שא"א באחר הגון כמוהו או שהוא כבר מוחזק מילדותו ועכשיו הזקין יש לתת עצה שבפיוטים שנוהגים לנגן כגון הי' עם פפיות או כיוצא בזה שיכבדו לאחד מהעדה לנגן הפיוט והש"צ אז ישב וינוח על כסא או בשעה שהציבור אומרים פיוט בסתם באופן שלא ירגישו הקהל ולא יהי' להם לטירחא אז יש להתיר באופן כזה. [משנה הלכות (ח"י סי' טו)].

כריעה בתפלה

יש נוהגים להתפלל ביוה"כ בכריעה. [שו"ע (סי' תקפב סעי' ד)]. והנהוג כן יתפלל בכריעת ראשו עם גופו בלבד. [מ"ב (ס"ק יג)]. וצריכים לזקוף בסוף הברכות. [שו"ע (סי' תקפב סעי' ד)]. והיינו קודם שיאמר ברוך אתה וה"ה בתחלת הברכה. [מ"ב (ס"ק יד)]. ובברכות שתיקנו לכרוע בהן יזקוף עצמו ויקום לתיבות לפני שיאמר "ברוך אתה". [מ"ב (סי' קיג ס"ק ו)].

בקשות פרטיות בתפלה

מותר לבקש בקשות פרטיות ביוה"כ. [תחז"א (ארחות רבנו ח"י עמי' קפא אות כז) והגרשז"א זצ"ל (הלכ"יש פ"א אות ט)].

עמידה לפני המתפלל וכשארון הקודש פתוח

ישיבה לפני המאריך בתפלתו ביוה"כ

מי שגמר תפלתו ואחריו יש מי שממשיך להתפלל, אם יושב מחמת חולשה ראשי לשבת אף אם אין חולשתו מוכחת עליו, שעיצומו של הצום מוכיח שמפני הצום יושב. (ואם בקל יכול להתרחק ד' אמות מהמתפלל צריך לעשות כן, אבל בדרך כלל אין זה אפשרי כי מסביבו יש עוד מתפללים). [בית ברוך (על החיז"א כלל כו ס"ק ט). ועי' בשמעתא עמיקתא בגליון קנ"ד].

עמידה כשארון הקודש פתוח

כשהספר תורה עומד במקומו כגון בעת שפותחין ארון הקודש, אינו חייב לקום בפניו עד שיוציאוהו. [מ"ב (סי' קמו שעה"צ אות יח)]. אמנם העולם נוהגים לעשות הידור לתורה ולעמוד. [מ"ב (שם)] [רדעת האג"מ (אור"ח ח"ה סי' לח אות ד) שאין מנהג זה חיוב כשאר מנהגים אלא מצוה בעלמא]. ומ"מ מי שחלש יכול להקל ולשבת בשעה שהארון קודש פתוח. [ערוה"ש (סי' תריט אות ט)].

מוצאי יום הכפורים

נמילת ידיים

לאחר מעריב יש ליטול ידיים עד הפרק. [הגרשז"א זצ"ל (פ"ד הגה יג) ומה שאין נוטלין לפני תפלת מעריב היינו מפני שסומכין בדיעבד על מה שנטלין בבוקר עד קשרי האצבעות, וגם הואיל ויש שמקדימין להתפלל ערבית מבעו"י לכן מקפדין לא ליטול ידיים אלא לאחר מעריב].

שתיית מים לפני הבדלה כמוצאי הצום

אף אחר שעבר זמן תוספת יוה"כ, לא יאכל ולא ישתה עד שיבדיל על הכוס כמבואר להלך. [מ"ב (שם ס"ק ג)]. ומכל מקום מי שצמא מותר לו לשתות מים לפני שיבדיל, ויאמר לפני כן "ברוך המבדיל בין קודש לחול". [הגרשז"א זצ"ל (ששי"כ פס"ב אות כה והגה נט) והגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש ח"יג כפ"יא אות כח)].

אשה הצריכה לאכול לפני שיוגיע בעלה מבית הכנסת

אשה שבעלה שוהה בבית הכנסת, וקשה לה התענית, כיון שלהלכה העיקר כדעת הפוסקים שנשים חייבות בהבדלה, יכולה להבדיל בעצמה ותשתה מהכוס כדין. [שבת הלוי (ח"ד סי' נד אות ז) וששי"כ (פס"ב הגה פו)].

הבדלה על הכוס

מבדילין על הכוס בהבדלה במוצאי יוה"כ. [שו"ע (סי' תרכד סעי' ג). וכת' המ"ב (ס"ק יד) שבמקומות שמבדילין בבכה"נ על הכוס גם עכשיו יבדיל השי"ע ויטעים מן הכוס לקטן או ישתה בעצמו אם מתכוין לצאת].

בשמים

במוצאי יוה"כ לא מברכים על הבשמים. [שו"ע (שם סעי' ג)]. ואף למי שלא התענה הדין כן. [שכנה"ג (הגה"ט סי' יצו אות ב)]. ואם יוה"כ חל להיות בשבת, דעת השו"ע (שם) שלא מברכים על הבשמים. אולם המשנה ברורה (שם ס"ק ה) הביא שהרבה אחרונים סוברים שמברכים. ולמעשה יברך ברכת הבשמים אחר הבדלה. [כנה"ח (שם אות ט) וששי"כ (פס"ב אות כח)]. ומ"מ יש מברכים ברכת הבשמים גם בתוך ההבדלה. [ששי"כ (שם)]. וכן נוהגים. [לוח אר"י לגרימ"ט].

נר

מברכים על הנר במוצאי יוה"כ. [שו"ע (סי' תרכד סעי' ד)]. וי"א שאף חוזרים אחריה. [שו"ע (רס"י רצ"א)]. ואין לברך על אש שנוצר עכשיו במוצאי יוה"כ [שו"ע (סי' תרכד סעי' ד) ומ"ב (ס"ק ו)].

טעה וזכיר על אש שלא שבת

אם בירך על נר אש שלא שבת ביוה"כ, לא יצא יד"ח וצריך לחזור ולברך, וכיון שהוי ברכה לבטלה הברכה מפסיקה בין ברכת הגפן לטעימה ועל כן צריך לחזור ולברך על היין. [נש"ש"כ (פס"ב אות לא בהנ"ה)].

הדליק אש מנר שהודלקה עתה

יש מקילים לברך על נר שהדליקו מאותה שלהבת שהודלקה עכשיו. [שו"ע (שם סעי' ד) בשם י"א ומ"ב (ס"ק ד) וס"ק ו (ס"ק י)]. ויש חולקים, וכן עיקר. ומ"מ אם טעה וזכיר עליו אינו חוזר ומברך. [שו"ע (שם סעי' ה). מ"ב (ס"ק י) ובבה"ל (ד"ה וי"א), ועיי"ש במ"י ובבה"ל שמצרפים שיטה זו לקולא].

נר שהיה דלוק בביתו מבעוד יום

אם היה לו נר אחד בביתו שהיה דלוק מבעו"י ידליק ממנה עוד אחד ויברך על שניה ביחד כי על אותו נר שבביתו לחוד ג"כ אינו כדאי לברך דאפשר שהיא נעשה ג"כ רק לכבוד היום. ויותר טוב שנייה בביתו לכתחלה נר דלוק מעיוה"כ שיהיה דלוק עד מוצאי יוה"כ כדי לברך עליו ויוצא בזה לכל הדעות כיון שהוא מניחה לכתחלה בשביל זה. [מ"ב (ס"ק יג)].

אש של נר נשמה או של כיריים

צריך אור העשוי להאיר, ועל כן לא מברכים על אור שעל הכיריים שהודלק מערב יוה"כ, או על נר נשמה. ומכל מקום ניתן להדליק מהם נר אחר ולברך עליו. [עני' ברמ"א (ססי' תרכד) לענין נרות בהכ"י, במ"ב (שם) ובאשרי האיש (ח"יג כפ"א אות כט) בשם הגרשז"א זצ"ל]. ונר שעשוי גם לכבוד וגם להאיר למעשה אין לברך עליו. [עני' בה"ל (סי' רחצ ד"ה נר בהכ"י)]. ואם הדליקו בתחלה לכבוד ולבסוף השתמש בו להאיר צ"ע אם אפשר לברך עליו. [בה"ל (שם)].

ברכת מעין ג' אחר הבדלה של מוצאי יום כפור

אם עשה הבדלה במוצאי יום כפור (אפילו חל בשבת), ודעתו לילך ולסעוד סעודת פת, אין לו לברך מעין שלש, וברכת המזון תפסוט היין (אולם בהבדלה במוצ"ש, במשך השנה יש לברך מעין ג', ואם לא בירך קודם הסעודה לא מברך אחר כך, כמבואר במ"י סי' רצ"ט ס"ק כ"ט)]. [הגרשי"א זצ"ל (נשא יוסף ח"יג סי' קנד)].

הגליון נתרם לע"נ **מרדכי מנחם מנדל בן אברהם יעקב זצ"ל** – לשאלות והערות ניתן להתקשר לפל' 052-767-0503

© **שמעתא עמיקתא – להצטרפות לרשימת התפוצה בדוא"ל יש לשלוח בקשה לכתובת:** AMIKTA@AMIKTA.CO.IL